

Barry Hymer in Roger Sutcliffe

filozofija za otroke

Zelo kratek uvod

Vsebina

Knjižna zbirka Kratka, 29

ISBN 978-961-260-105-8
ISSN 2536-2097

Barry Hymer in Roger Sutcliffe
Filozofija za otroke

P4C Pocketbook
© Barry Hymer, Roger Sutcliffe, 2012

This translation of P4C Pocketbook first published in 2012 is published by arrangement management Pocketbooks Limited.

UREDIL Marjan Šimenc · LEKTORIRALA Barbara Pavčnik
OBLIKOVAL Matjaž Tomažič/Kontrastika · ZA TISK PRIPRAVIL Lupa design
NATISNIL Nonparel

Knjigo je izdala Založba Krtina
v Ljubljani 2017
v 400 izvodih.

Knjižno delo je izšlo v okviru knjižnega programa, ki ga sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

1(075.2)(076)

HYMER, Barry
Filozofija za otroke / Barry Hymer in Roger Sutcliffe ; [prevedla Eva Zakšek]. - V Ljubljani : Krtina, 2017.
- (Knjižna zbirka Kratka, ISSN 2536-2097 ; 29)

Prevod dela: P4C

ISBN 978-961-260-105-8
1. Sutcliffe, Roger
290816512

1 Kaj je FZO? 9

Korenine, cilji, 10 korakov procesa, temeljni pojmi, odzivni in odgovorni učenci, filozofsko poučevanje, skupnosti raziskovanja, temeljni dogovori, celovit pogled na mišljenje, raziskovanje in refleksija, FZO v učnem načrtu.

2 Izbira stimula 21

Priprava – sedežni red, umirjanje in igre, cilj stimula, narava pripovedi, ali je lahko karkoli stimul, iztisniti filozofijo iz stimula, pojmovni koti, veliko navezav, hierarhija, stimuli, osredotočeni na učni načrt, štirje elementi, uporaba slikanic.

3 Kakšno vprašanje? 43

Vrednost vprašanj, tok vprašanj, od časa za razmislek k zastavljanju vprašanj, kaj če so vprašanja nižjega reda, kvadrant vprašanj, prečiščevanje vprašanj, zastavljanje vprašanj, premislek in izbira, vrednotenje vprašanj, primeri.

4 Sokratska metoda 59

Kdo je bil Sokrat, kako deluje sokratska metoda v razredu, iskanje resnice, sokratski dialog, pohvala in motivacija, specifične pozitivne povratne informacije, dialog proti debati.

5 Olajševanje FZO raziskovanja 69

Temeljna pravila, prve besede, odpiranje, gradniki, poglobitev, utrditev in eksplozija, tišina, metaspraševanje,

intervencija, odpravljanje težav, pomoč raziskovalcem, ki imajo težave, zadnje besede.

Pregled 85

Refleksija, pregled vsebine, orodja za vrednotenje, preverba temeljnih dogovorov, ogrodje FZO, skrbno mišljenje, sodelovalno mišljenje, ustvarjalno mišljenje, kritično mišljenje, od refleksije k razjasnitvi, načrtovanje, inherentna vrednost, FZO v učnem načrtu – zlate, srebrne in bronaste poti.

Viri 101

Trening, spletne strani, priporočeno branje, viri za delo v razredu, odlične slikanice, spremeni mesto, če ..., citati, sklepne besede.

Ta knjiga je posvečena spominu na profesorja Matthewa Lipmana.

V pristopu, ki sem ga razvil pri Filozofiji za otroke, gre za proces, ne za vsebino. Ne gre za predpisovanje katerekoli filozofije otrokom, ampak za spodbudo, da razvijejo lastno filozofijo, njim lasten način mišljenja o svetu. Gre za dajanje priložnosti najmlajšim mislecem, da izrazijo ideje samozavestno in v okolju, kjer se čutijo varne to storiti.

Matthew Lipman
(1923–2010)

Človek ne išče sreče, ampak intenzivnost.

Wittgenstein

Radi bi verjeli, da ste kupili ta uvod v FZO zato, ker se vam zdi, da se sklada z vrednotami, ki jih imate kot pedagog, in z vašimi verjetji o potencialu, ki ga imajo vaši učenci za to, da prevzamejo nadzor nad svojim učenjem in življenjem. Morda se trije med seboj povezani razlogi nanašajo na:

1. Zanimajo vas vprašanja, na katera bodo vaši *učenci* morda hoteli poskusiti odgovoriti.
2. Slišali ste, da je FZO zelo zabavna – za vas in zanje.
3. Slišali ste, da *deluje*.

Upamo, da boste v tej knjižici našli dokaze, ki podpirajo vse navedeno: FZO je dejansko pristop, ki se osredotoča na učečega in uporablja vprašanja učencev ter željo po osmislitvi stvari, kot svoj »učni načrt«. Je proces, prežet z intenzivnimi izzivi za vas in vaše učence, obenem pa je zabaven bolj kot košara, polna malih mačk. In ja, deluje – na številnih ravneh.

Na kakšen način lahko FZO deluje pri vas? Eden od obsežnejših pregledov študij o FZO v številnih državah in na vseh ravneh izobraževanja je pokazal, da »*otroci lahko veliko pridobijo tako na akademski kot socialni ravni*«. Avtorja tega pregleda¹ sta izvedla tudi študijo v 18 škotskih osnovnih šolah. Ta študija je pokazala, da ena ura

¹ Topping in Trickey, 2003.

filozofskega raziskovanja na teden lahko zelo učinkovito spodbuja:

1. razvoj kognitivnih sposobnosti,
2. razvoj sposobnosti kritičnega mišljenja in dialoga v učilnici,
3. čustveni in socialni razvoj.

Naloga te knjige je orisati, kako lahko dosežete takšen uspeh pri svojih učencih. Če bomo dobro opravili svoje delo, bomo pokazali, da je FZO veliko več kot le prijateljski pogovor ali celo vodena diskusija z vašim razredom. Vključuje podporo vašim učencem pri ustvarjalni tvorbi povezav, nepopustljivi analizi konceptov in osmišljanju njihovega sveta. Z orodji, ki jih boste potrebovali in ki vam jih nameravamo priskrbeti, boste lahko te postopke uspešno uporabili v razredu.

1. poglavje Kaj je FZO?

Globoke korenine

FZO je moderen pristop s koreninami v filozofiji antične Grčije, še posebej v dialogih s Sokratom.

Matthew Lipman je zasnoval FZO v poznih 60. letih, v času političnih in socialnih nemirov. Začutil je, da je čas za obnovo antičnih vrednot filozofije – kritičnega iskanja modrosti – pri izobraževanju vseh mladih ljudi, ne le intelektualne elite. Stvari se je lotil pragmatično, začel je pisati »filozofske« zgodbe za otroke. Te so bile uporabljene pri vključevanju otrok v filozofske trajne pustolovščine idej.

Sokrat je počel podobno s svojimi dialogi na trgu z ljudmi različnih družbenih položajev (glej stran 63 za primer).

Cilji FZO

Cilj programa spretnosti mišljenja, kot je FZO, je pomagati otrokom, da postanejo bolj pozorni, razmišljujoči, bolj obzirni in bolj razumni posamezniki.

Matthew Lipman

V 70. in 80. je Lipman uvedel program izobraževanja učiteljev, ki je postal temelj za nadaljnji razvoj FZO v približno 60 državah.

V Veliki Britaniji je leta 1990 BBC-jev film *Sokrat za šestletnike* pomagal spodbuditi zanimanje zanjo. FZO se zdaj izvaja z otroki vseh starosti, od zgodnjih let do odraslosti. Tudi vi jo lahko izvajate z vašimi otroki! S skrbnim posredovanjem in visokimi pričakovanji se po določenem času lahko vaši učenci naučijo biti *razumni* – tj. sposobni razumnega sklepanja in pripravljeni na pretresanje razlogov.

10 korakov procesa

Značilno uro filozofije za otroke v grobem sestavlja deset korakov. Vsakega med njimi lahko oblikujemo tako, da ustreza starosti in potrebam učencev (glej strani 21–99).

1	Priprava	Dejavnost, ki oblikuje skupnost raziskovanja ali raziskovalne spretnosti.
2	Predstavitev	Stimul, ki sproži strinjanje, nestrinjanje ali negotovost.
3	Čas za razmislek	Samostojen premislek, ki mu sledi pogovor v manjših skupinah.
4	Zastavljanje vprašanj	Kar zanima vse, oblikujemo v spodbudna vprašanja.
5	Premislek o vprašanjih	Premišljujemo o tem, kaj je v ozadju nastalih vprašanj.
6	Izbira vprašanja	Odločimo se, na katero vprašanje se bomo osredotočili.
7	Prve besede	Ugotavljamo, kako bi lahko začeli odgovarjati na vprašanje.
8	Gradnja	Skupaj se lotimo razumevanja vprašanja in odgovorov nanj.
9	Zadnje besede	Vsakdo pove svoje mnenje o obravnavani tematiki.
10	Premislek	Premislek o procesu, poteku ure, napredku in načrtih za nadaljevanje.

Primer FZO v praksi

Gemma in njeni učenci tretjega razreda, posedeni v krogu, so se igrali igro »Telefončki«. Po igri je Gemma otrokom naglas prebrala zgodbo Lane Button *Willow's Whispers*, slikanico, ki govori o tih deklici Vrbi, ki se trudi najti svoj glas.

Po štiridesetih sekundah časa za razmislek z zaprtimi očmi je Gemma otroke prosila, naj delajo v paru – s sošolcem naj delijo svoje mnenje in se domislijo vprašanja, ki ga želijo zastaviti. Vsak par je svoje vprašanje zapisal na tablico ali papir, ga pokazal drugim otrokom v razredu, ga prebral in povedal, zakaj ga zastavlja. Razred je potem glasoval za vsako vprašanje posebej. Vsakdo je lahko glasoval za toliko vprašanj, kot je hotel.

Vprašanje, za katero je bilo največ zanimanja (16 glasov), je bilo: »Zakaj Vrba ne more naglas govoriti?« Gemma je otroke prosila, naj svoj »prvi odgovor« na to vprašanje delijo s partnerjem v paru, preden se začne skupinsko raziskovanje.

Po plazu številnih mogočih razlag za Vrbin tihi glas je eden od otrok predlagal: »Morda je lahko govorila naglas, a so njeni prijatelji in učitelji slišali šepet.« Raziskovanje se je potem premaknilo v proučevanje tega, kako uporabljamo naša čutila in o odnosu med videzom ter resničnostjo.

Raziskovanje se je končalo s 30-sekundno tiho refleksijo in krogom »zadnjih besed«, ko so otroci lahko podali kratek zadnji odgovor na vprašanje in pri tem morda gradili na idejah, ki so jih slišali od drugih. Ali pa so odgovarjali na vprašanje, kako dobro mislijo, da jim je šlo v tem FZO srečanju – in prispevali kakšno idejo, kako jim gre lahko naslednjič še bolje.

Temeljni pojmi

... če si medved z zelo majhnimi možgani in premišljuješ o rečeh, včasih opaziš, da je kakšna reč, ki se ti je na tihem zdela zelo rečasta, čisto drugačna, kadar pride na dan in se pokaže tudi drugim.

A. A. Milne, *Hiša na Pujevem oglu**

Kot lahko vidite iz Gemmine implementacije običajnega 10-stopenjskega procesa, je FZO osvežujoče edinstvena razredna aktivnost, ker nima »vsebine«, ki bi jo morali učencem vbiti v glavo. Središče raziskovanja so sami pojmi. Ti pojmi so osnovni gradniki, s pomočjo katerih kategoriziramo in mentalno konstruiramo svet, v katerem živimo. Zato razumemo FZO kot uporaben način raziskovanja ključnih pojmov in ne kot vnaprej določen del učnega načrta ali program dela. Niti Lipmanovi viri niso razumljeni kot »sveti teksti«.

Ko svojim učencem predstavljate FZO, je vaša naloga, da jim pomagata **začrtati pojmovne zemljevide**, ki jim pomagajo znajti se v naraščajoči kompleksnosti sveta. Pujeva izkušnja, da je njegovo razumevanje besed drugačno od razumevanja drugih, ni neobičajna. Večina pojmov je zelo osebnih. Pomislite na to, kaj pojem *izenačen* pomeni matematiku, kaj pa nogometnemu sodniku!

Odzivni, odgovorni učenci

»Pojmovni zemljevid« je dober izraz, a kakšen pomen ima v razredu? Naši pojmovni zemljevidi niso le splet pojmov, ki jih sčasoma dopolnjujemo, ampak so tudi številni načini, vzorci mišljenja, ki počasi izboljšujejo ta splet pojmov. V svetu, kjer

* Milne, Alan Alexander, *Medved Pu: in Hiša na Pujevem oglu*, slov. prev. M. Stanovnik, Mladinska knjiga, Ljubljana 1991, str. 188.

se srečujemo s številnimi sistemi verjetij in vrednot, je nujno potrebno, da pomagamo našim učencem razviti robustne pojme in lastne načine mišljenja.

FZO se tega loti tako, da izrecno ceni:

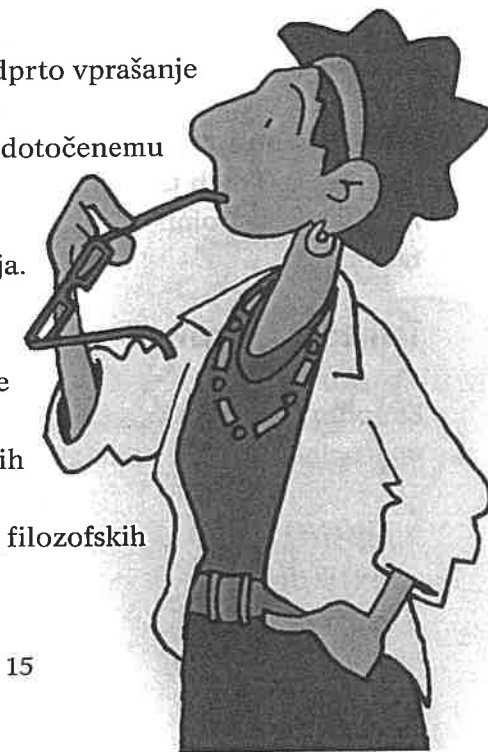
1. **spretnosti mišljenja**, razmišljanja (kot so spraševanje, sklepanje, domnevanje in refleksija);
2. **umske navade** (kot so radovednost, razumnost, pogum, skrbnost do drugih).

Na kratko: vzgaja odzivne in odgovorne učence.

Filozofsko poučevanje

Kot učitelj imate ključno vlogo v procesu spodbujanja in olajševanja dobrega mišljenja. Ker niste več sužnji izida ur/znanja, lahko ustvarite FZO ure (idealno v sodelovanju z vašimi učenci), ki se osredotočajo na spretnosti, navade ali pojme, ki jih je potrebno razviti.

Ko ste enkrat razvili in izbrali odprto vprašanje (vprašanje, o katerem je mogoče razpravljati) in ste na poti k osredotočenemu raziskovanju, boste postali vzor tako širšega (»reflektor«) kot globljega (»žaromet«) razmišljanja. Na začetku lahko uporabite »sokratska« vprašanja (glej strani 71–74), a postopoma boste razvili svoje metode, pristope in umetnost spodbujanja. Po takšnih spodbudah lahko nadaljujete vaše »normalno« učenje takšnih filozofskih lastnosti, kot so:

- širina uma: pripravljenost na raziskovanje prek tega, kar veš.
- Intelektualna ponižnost: prepoznanje, da ne veš vsega.
- Spoštovanje do ljudi: razumevanje tega, da različni ljudje razmišljajo na različne načine.
- Razumnost: vključitev v proces dobrega sklepanja.

Skupnosti raziskovanja

Na FZO model učenja in poučevanja sta vplivala psiholog Lev Vigotski (1896–1934) in teorija socialnega konstruktivizma. A Lipman je uporabil zgodnejšo frazo *skupnost raziskovanja*, da bi označil proces, ki ga je razvil. Skupnost raziskovanja lahko nastane, kadarkoli velike pojme identificiramo in raziskujemo v skupini.

Lipmanove zgodbe so vir vprašanj, ki jih lahko najdemo v tradicionalnih filozofskih disciplinah, na primer:

Etika	Politika	Estetika	Epistemologija
(Ali kdaj moraš lagati prijatelju?)	(Kako zelo moč pokvari ljudi?)	(Ali bi bilo življenje brez lepote kruto?)	(Ali domače živali vedo, da jih imamo radi?)

Kar taka vprašanja naredi za filozofska, sta bogastvo in spornost njihovih temeljnih pojmov: *prijatelj*, *moč*, *lepota* in *ljubezen* so pojmi, ki nikakor niso preprosti ali splošno razumljivi.

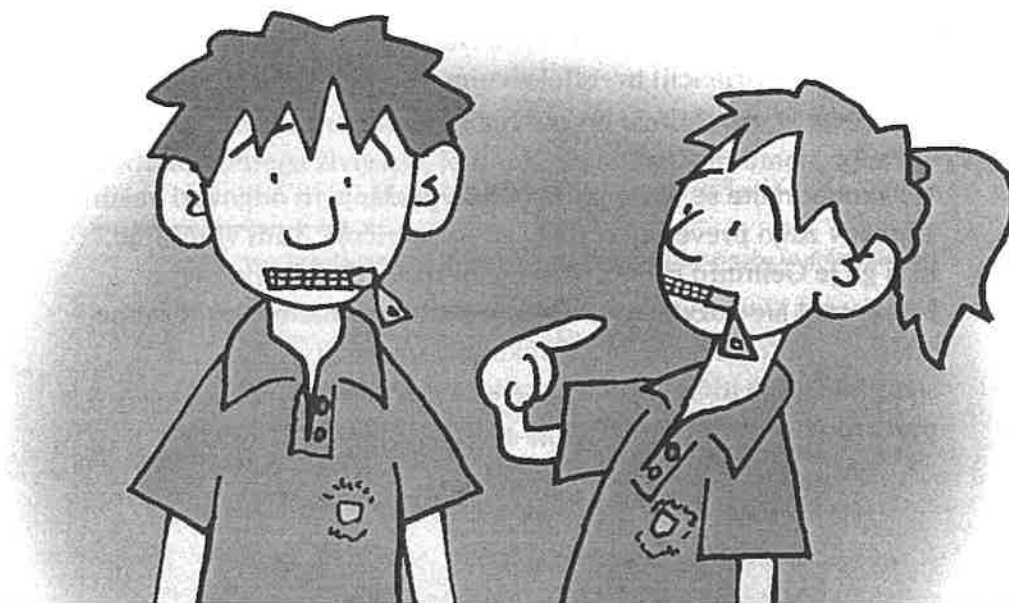
Temeljni dogovori

Skupnosti raziskovanja so ekipe. Te ekipe lahko že od začetka dobro delujejo, če vadijo takšne temeljne dogovore, kot so:

- **LEONG** (Le Ena Oseba Naenkrat Govori): spoštovanje pravic drugih;

- **bodi pripravljen spremeniti svoje mnenje**: kako poslušati druge; pripravljenost videti stvari drugače;
- **opri se na prejšnjega govorca**: povezovanje lastnih misli s tem, kar so rekli drugi, pri čemer govorca, na katerega se navezujemo, tudi poimensko navedemo;
- **navedi dokaze in razloge**: iskanje in navedba razlogov za izrečeno;
- **ostani miren in prijazen**: cilj je razumeti drugega, ne premagati ga;
- **vztrajaj in bodi pogumen**: vztrajanje pri lastnem mišljenju in verjetju;
- **ceni različnost ljudi**: delitev izkušenj in občutkov z drugimi;
- **obdrži smisel za humor**: cilj sta ravnovesje in pozitiven izid.

Spodbudite učence, naj oblikujejo lastna temeljna pravila (glej stran 69), morda po prvi uri filozofije ali celo pred njo.

Mišljenje – celovit pogled

Onstran osnovnih konvencij je cilj raziskovalne skupnosti napredek v mišljenju, tj. v:

1. skrbnosti (pri poslušanju in vrednotenju);
2. sodelovanju (pri govorjenju in zagovarjanju);
3. ustvarjalnosti (pri predlogih in povezovanju);
4. kritičnosti (pri zastavljanju vprašanj in navajanju razlogov).

Vsako od zgoraj navedenih spretnosti lahko postavimo v središče posamezne ure, a najbolje je, da v uri raziskovanja vzpostavimo ravnovesje, ki vključuje vse štiri. Podobno je de Bonovih šest klobukov razmišljanja ustvarjenih zato, da dobro delujejo skupaj.

Pričakujemo lahko prehod od spretnosti k razvoju **stališč** ali **pripravljenosti za delovanje**. Na primer, skrben mislec bo *spoštljiv* in *naklonjen* do drugih, sodelovalen mislec bo *bolj udeležen* in *konstruktiven*, ustvarjalen mislec bo *samostojen* in *aktiven*, kritičen mislec pa bo *razumen* in *premišljujoč*.

Raziskovalna poizvedba in reflektivna poizvedba

Ko dodobra utrdite raziskovalni duh v vašem razredu, se boste povsem naravno gibali med raziskovalnim poizvedovanjem (iskanjem informacij) in reflektivnim poizvedovanjem (iskanjem vpogleda).

Ne vznemirjajte se, če se na začetku vprašanja in odgovori vaših učencev zdijo preveč konkretni ali »empirični«. Tudi vprašanje, ki si ga je Gemmin razred izbral (glej stran 13), ni bilo ravno briljantno! Ne pozabite, da za pomenljive, resnične in uporabne vpogleda potrebujemo dvoje: tako informacijo (vsebino), ki ji sledimo, kot kritično refleksijo (skrbno analizo in sintezo) za preverbo informacij.

Ko otrok vpraša: »*Kako lahko drevo govori?*«, imate priložnost, da tako **raziskujete** (na primer »*Kaj misliš s tem, da 'govori'?*«) in kritično **reflektirate** odgovor (na primer »*Ali potem samo ljudje 'govorijo'?*«). Kmalu boste videli, da celo na vidcu konkretna in »nefilozofska« vprašanja lahko vsebujejo pojmovni potencial. Najboljši način za uveljavljanje raziskovalnega duha je namerna vaja v filozofskem raziskovanju z uporabo desetih korakov, označenih na str. 12.

Mesto FZO v učnem načrtu

Kljub vašim najboljšim namenom lahko ugotovite, da je prakticiranje FZO izrinjeno z vašega urnika. Da bi prišli do takšnega uspeha, o kakršnem poročajo raziskovalne študije, potrebujete najmanj eno uro FZO na teden. To vam lahko uspe, če spremenite prvo uro pismenosti (ali slovenščine) v tednu v FZO uro. Ali pa vključite FZO proces v vašo uro verstev ali zgodovine. Z nekaj premisleka to lahko naredite – in je tudi bilo narejeno – tudi pri matematiki in naravoslovnih predmetih. A najbolj inovativen in potencialno najbolj vpliven pristop je preoblikovanje predmetov* IDZE (Individualno, družbeno, zdravstveno izobraževanje/vzgoja in ekonomija), Državljska vzgoja in IUSM (Individualno učenje in spretnosti mišljenja)** v nov predmet IDP – Individualna in družbena filozofija.***

S svojim tradicionalnim poudarkom na tem, da dobro mišljenje vodi do dobrega življenja, je filozofija očiten »predmet«, kjer

* Morda: preoblikovanje obveznega predmeta *Domovinska in državljanska kultura in etika*.

** PSHE (Personal, Social, Health and Economic education); Citizenship; PLTS (Personal Learning and Thinking Skills); PSP (Personal and Social Philosophy).

*** Ta predlog se nanaša na angleški kurikulum. V Sloveniji je Filozofija za otroke izbirni osnovnošolski predmet, njeno metodo dela pa je mogoče včasih uporabiti tudi pri drugih osnovnošolskih predmetih.

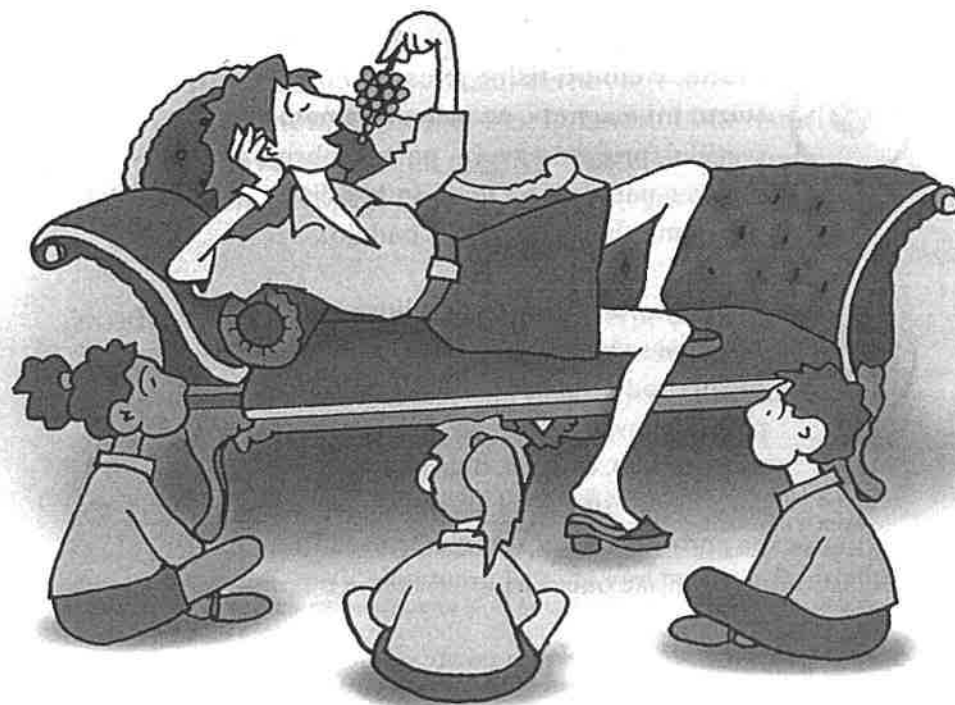
lahko združimo trenutno ločena področja različnih predmetov. A filozofija je več kot predmet: je prava disciplina, ki po vsej verjetnosti izboljša mišljenje in učenje na vseh področjih kurikula.

Naslednjih pet delov te knjige vam bo pomagalo pretvoriti teorijo FZO v razredno prakso, z uporabo modela 10 korakov učnega procesa, ki je orisan na strani 12.

2. poglavje Izbira stimula

Priprava: sedežni red

Idealen začetni korak za vas in vaš razred je, da mize potisnete na eno stran in se vsi posedete v krog. To podre hierarhije, ustvari pričakovanje po vključitvi v proces in omogoči vsem, da vidijo vse. Bodite pozorni na skrita sporočila: prepričajte se, da sedite na isti višini kakor otroci. Če sedijo na preprogi, morate tam sedeti tudi vi. Če sedijo na standardnih plastičnih stoli, ni dobro, da vi sedite v žametnem naslonjaču!

Priprava: umirjanje

Spodbuda je najučinkovitejša takrat, ko smo zanjo dovzetni. Če povzamemo kvekerski izrek: vaši učenci stimuliu približati »z odprtim srcem in z odprtimi mislimi«. Pri tem so lahko v veliko pomoč dejavnosti, ki umirjajo. Na začetku ure si lahko pomagamo z naštetim:

Kinestetika: minuta tišine (na začetku vam to lahko dela težave, a kot druge stvari bo tudi to z vajo postalo lažje; pomagajo lahko zaprte oči in osredotočanje na dihanje).

Slušno: predvajajte primerno (počasno, mirno, sproščujočo) glasbo.

Vidno: v minuti tišine se osredotočite na »vizualni magnet«, na primer na namizno svetilko, prižgano svečo, narobe obrnjen kozarec napolnjen z vodo in bleščicami (pri čemer bleščice počasi padajo).

Čustveno: vodite vizualizacijo: z zaprtimi očmi naj se otroci v domišljiji odpravijo na sprehod po gozdu, se sprehodijo po plaži, se povzpnejo v zrak z balonom. Kaj vidijo, slišijo, vonjajo, okusijo ali česa se dotaknejo v svojih mislih? Bodite pozorni na podrobnosti, posebnosti, nove in znane domišljajske občutke.

Priprava: igre

Medtem ko se vaši učenci privajajo na FZO, lahko opazite, da priprave, ki umirjajo, niso več tako potrebne in lahko preidete na dejavnostne igre ali pa kar na predstavitev stimula. Kratke igre pomagajo razvijati intelektualno igrivost, večajo željo po tveganju in krepijo pozornost do drugih članov skupine. Pet najljubših iger FZO je:

- 1) **Menjava mest:** »Poišči drug sedež, če misliš, da lahko ...« (na primer: poveš, kdo je pravi prijatelj, kako se ljudje razlikujejo od živali itn.). Dodatna odlika te igre je, da ločuje najboljše prijatelje in premeša socialne odnose. Sosede lahko spodbudimo, da si med seboj izmenjajo mnenja pred naslednjim »miselnim izzivom«. Za druge primere glej strani 108–109.
- 2) **Povej ime in pojdi** (še ena igra menjave mest): Vsi vstanete. Začnete vi, tako da poveste ime nekoga in obenem hodite proti njemu. On mora *takoj* vstati s sedeža, vi se usedete na njegovo mesto, on pa izreče ime nekoga drugega in se usede na njegovo mesto itn.
- 3) **»Ja, ampak« in »ne, ampak«:** Partnerju zastavi serijo vprašanj in ga/jo poskusi pripraviti do tega, da reče »da« ali »ne«. * Na začetku naj ima pet življenj in izgubi eno

* Dve možnosti za igranje te igre. Lahko je cilj le izogibanje temu, da bi na vprašanje odgovorili z »da« ali »ne«. Na primer na vprašanje »Ali je miza rjave barve?«, smemo odgovoriti le s celotnim stavkom. Recimo »Miza je rjave barve« ali »Miza je zelene barve«. Točko izgubimo, če rečemo »Da/ne, miza je ...«. Druga možnost igranja je, da se igra nadaljuje, dokler igralec dovolj hitro odgovarja s pojasnili »Ne, ampak ...« ali z »Ja, ampak ...«. Na primer »Ali imajo mačke štiri noge?«, »Ja, ampak včasih se skoti kakšna mačka le s tremi nogami«, »Ali je miza okrogla?«, »Ne, ampak lahko jo obrežemo«. Točko pa izgubimo, ko ne znamo (dovolj hitro) nadaljevati.

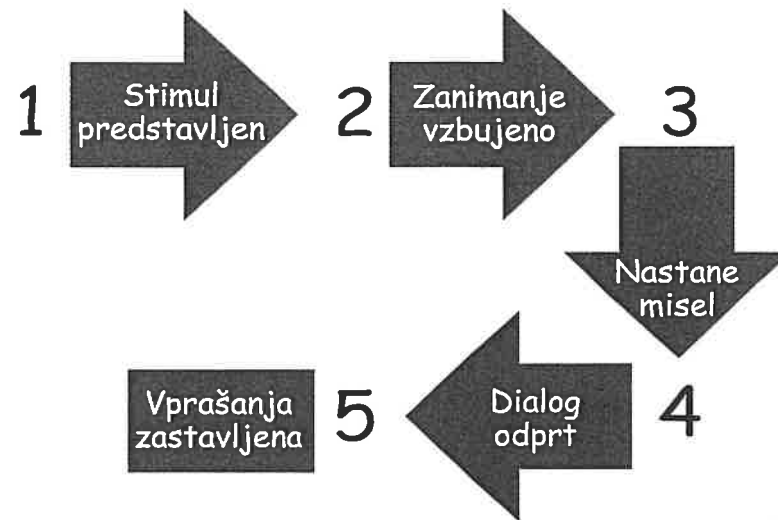
vsakič, ko reče »da«, ali »ne«, ali kadar potrebuje preveč časa za odgovor.

- 4) **Eden po eden** (primerjaj z LEONG na strani 16): Skupina stoji in vsi se morajo usesti, a usedejo se lahko le eden za drugim. Če se poskušata usesti dva ali več hkrati, morajo vsi vstati in poskusiti znova. Pravila: nič govorjenja, nič kretenj, nič vzorcev. Namig: počasi se daleč pride!
- 5) **Drugo življenje:** Če bi bil lahko za en dan nekdo drug, kdo bi bil ... Lahko si mrtva ali živa oseba, realna ali domišljajska, a povedati moraš, zakaj. Vprašajte druge, ali se strinjajo z izbiro.

Kaj je cilj stimula?

Stimul naj bi vaše učence vodil k razmišljanju in zastavljanju vprašanj, izhajajoč iz skupne izkušnje. Če to malo razprostoremo, lahko ločimo pet korakov:

z izbira stimula

Nekateri stimuli vzbudijo več zanimanja, porodijo več misli, odpirajo več dialogov in spodbudijo več vprašanj kot drugi. Kako vemo, kateri/kakšen stimul je dober? Pri FZO je malo gotovega, a v tem delu bomo uporabili *pripovedi* kot orodje, ki pomaga pri izbiri ali stvaritvi dobrega stimula.

Narava pripovedi (1)

E. M. Forster je zapisal, da je: »Kralj je umrl in potem je umrla kraljica« pripoved, medtem pa je zgodba: »Kralj je umrl in potem je kraljica umrla zaradi zlomljenega srca«. Pripoved gradijo:

Dogodek (kaj se je zgodilo?)

Junak (kdo v zgodbi nastopa?)

Čas (kdaj se je to zgodilo?)

Zgodba pripovedi doda **vzročnost**. Zgodba pove, kaj je vzrok za to, da se je nekaj zgodilo, ali kakšne so posledice. Vzročnost naredi dogodek za pomemben in omogoča, da ustvarimo številne povezave, ko se pomen veča. Z vzročnostjo nam dogodki postanejo *zanimivi*. Zdaj zlahka vidite, kako dobro izbran odlomek iz romana, zgodba ali slikanica, lahko postanejo stimuli za raziskovanje.

Pripoved Ernesta Hemingwaya je na primer zgrajena iz le šestih besed:

Na prodaj:
otroški čeveljci.
Nikdar nošeni.

Tukaj ne najdemo enega samega jasno določenega elementa pripovedi, a zajeti so vendarle vsi štirje, kar vzbudi zanimanje, misli, dialog in vprašanja, to pa je učinek vsake dobre spodbude.

Narava pripovedi (2)

Avtor *Da Vincijeve šifre* Dan Brown pravi: »Po mojem mnenju idealna tema nikdar jasno ne ločuje pravega od napačnega, niti jasno ne določa dobrega in zlega, sproža pa odlične debate.«

Zamenjajte »tema« s »stimul« in dobite zmagovalca za FZO: idealen stimul je etično, estetsko in logično ambivalenten in poln drobnih namigov. Z vsem tem nas vabi k podeljevanju pomena(-ov). Dober stimul daje prednost:

- dvomu pred gotovostjo,
- ustvarjalnosti pred običajnostjo,
- doživeti izkušnji pred znanim dejstvom in
- širini konceptov pred ozkostjo posamičnega.

Narava pripovedi (3)

Nekaj mogočih odzivov na Hemingwayevo pripoved o otroških čevljih:

Ta
pripoved
mi je
blizu.

Zakaj ni
čevljev nihče
nosil?

Ali je otrok imel zelo
debele nogice?

Kako dolgo
moramo stvari
hraniti?

Ali so nekatere
stvari predragocene,
da bi jih prodali?

Kdo je napisal
oglas?
Kdaj in zakaj?

Je bil otrok
mrtvorojen?

A kako lahko pripovedni model (dogodek, junak, čas, vzročnost) navežemo na artefakt, skladbo ali težko razumljiv zgodovinski dogodek? V nadaljevanju si bomo ogledali nekaj primerov.

Nepripovedna pripoved?

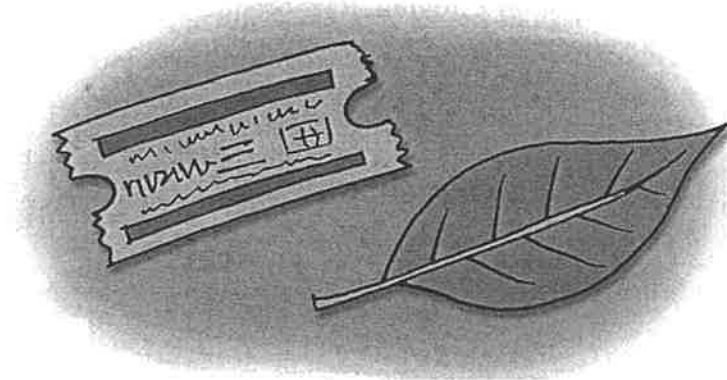
	Nižji razredi osnovne šole (rodbina Tudor)	Višji razredi osnovne šole (holokavst)
Stimul	Reprodukcija igrače, mlin, izrezljan iz lesa	»SS izračuni dobičkonosnosti izkoriščanja delavcev v koncentracijskem taborišču« (povprečna življenjska doba devet mesecev, čisti dobiček 1631 RM + »iztržek iz uporabe kosti in pepela«).
Dogodek	Kaj je to? Kako ga/jo lahko uporabljamo?	Kaj so ti izračuni? Kaj ti računi odražajo?
Junaki/Osebe	Kdo bi lahko to uporabil ali uporabljal? Kdo bi (ali je) to naredil?	Kakšni ljudje bi lahko naredili te izračune? So jih bili prisiljeni narediti, ali so to naredili sami od sebe? Bi lahko obstajali danes?
Čas	Kdaj bi lahko to bilo uporabljeno?	Kaj je zgodovinski kontekst teh izračunov?
Vzročnost	Za kaj je bilo uporabljeno ali narejeno? S kakšnim namenom? Je orodje, igrača ali umetnina? Kdaj je nekaj igrača ali umetnina? Je karkoli lahko igrača ali umetnina? Kdaj igrača ni igrača? Itn.	Ali kontekst omogoča razumevanje ali daje legitimnost? Ali je vsakdo zmožen empatije? Ali jo v določenih kontekstih lahko vsakdo čuti?

Ali je karkoli lahko stimul (1)?

Filozofija se začne, ko otroci začnejo raziskovati pomene besed.
Matthew Lipman

Učenci, večči FZO, znajo pripovedni model povezati z najmanjšim stimulom – z uporabljenim vozovnico za vlak, drevesnim listom, igro kamen-škarje-papir, celo z eno samo besedo! Poglejmo si ta stavek iz Lipmanove knjige *Kio & Gus*: »Njeno pravo ime je Avgusta.«

Lahko bi rekli, da že samo ta stavek začenja zgodbo. A tisti, ki je izkušen v FZO, bi preveril ključne besede (»pravo« in »ime«) ter jih oprl na *lik* (Avgusta sama ali ljudje, ki so jo poimenovali), *dogodek* (po-/imenovanje), *čas* (kdaj je dobila ime?) in *vzročnost* (zakaj ima več kot eno ime?).

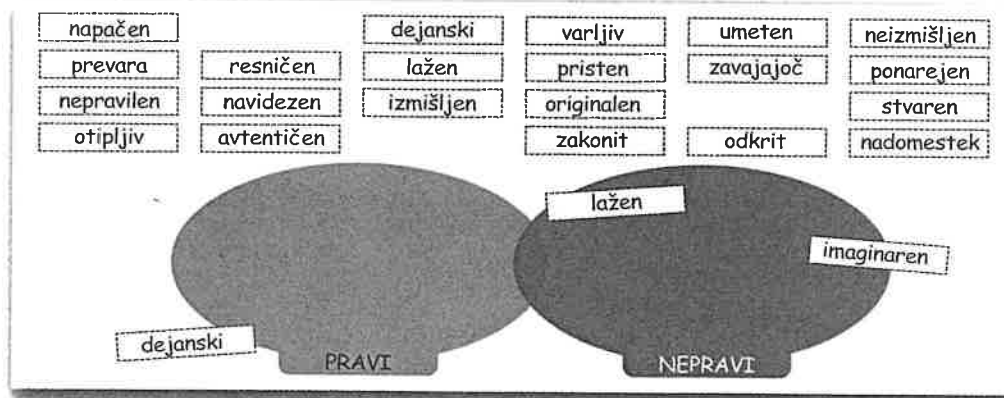
Ali je karkoli lahko stimul (2)?

Po izpolnjevanju spodnje preglednice¹ lahko učenci odgovorijo še na druga vprašanja, na primer: Zakaj imam več imen? Kakšen je pomen vzdevka? Ali ima vsaka stvar ime? Ali dajemo imena temu, kar *delamo*? Ali imenujemo stvari, ki ne obstajajo? Pri vsakem vprašanju poiščite primere in protiprimere.

Ime na mojem rojstnem listu	Starši me kličejo	Moji prijatelji me kličejo	Moji učitelji me kličejo	Moja domača žival me kliče!
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Ali je karkoli lahko stimul (3)?

Druga (ali dodatna) možnost je, da se osredotočite na besedo »pravi« in prosite učence, naj premislijo te besede in morda seznam besed dopolnijo z novimi. Razporedite jih v Vennov diagram in povejte, zakaj:

Ko učenci končajo te vaje, ki izhajajo iz stimula, lahko začnejo zastavljati vprašanja (glej poglavje »Kakšno vprašanje?«).

¹ Prirejeno po Priročniku z navodili, ki spremlja učbenik *Kio & Gus*.

Iztisniti filozofijo iz stimula

Morda vas bo zamikalo, da »smisel« FZO vidite kot nekaj, kar je zajeto v koraku Skupno raziskovanje (glej poglavje »Olajšavanje FZO raziskovanja«). A vsak korak ima v filozofskem raziskovanju neko vlogo, kot je razvidno iz prejšnjih strani. Stimul je bil v vseh primerih minimalen, a z vajami, ki so sledile stimulu, smo poskušali osvetliti pojma »ime« in »pravi«. Katere besede obdajajo ta dva pojma? Ali so sinonimi in protipomenke z njima povezani ali nepovezani? Zdaj že znate širiti besedni zaklad učencev, a težje je razvijati naslednje spretnosti vaših učencev:

- razvrščanje,
- opredeljevanje,
- razločevanje (po stopnji ali vrsti),
- iskanje drugih možnosti in izjem.

Na kratko: učenje novih besed je za vas in vaše učence naloga, vredna izobraževalnega procesa. A za pravo razumevanje pojmov, na katerih besede temeljijo, morate stopiti še korak dlje.

Pojmovni koti

Dobra dodatna vaja za vadbo »pojmovnih mišic« vaših učencev se imenuje *Pojmovni koti*.

Če stimul vodi vaše otroke k temu, da se domislijo bogatega pojma, ki mu je vredno nameniti nekaj časa, ga lahko zapišemo na list na sredino pravokotnika. List potem razdelimo na štiri enake dele, ki jih označimo z besedami: **Sopomenke**, **Besedne zveze**, **Primeri** in **Asociacije**. Vsak del lista (ali kót) tako predstavlja svojo nalogo, osredotočimo se na:

- 1) **Sopomenke (ali protipomenke):** besede z istim ali nasprotnim pomenom.
- 2) **Besedne zveze (ali stavki):** v katerih pojem običajno nastopa.
- 3) **Primeri (ali okoliščine):** ki so povezani/-e s pojmom.
- 4) **Asociacije (ali povezave):** stvari ali ideje, ki jih vzbudi pojem.

Vaši učenci se lahko lotijo vseh štirih vaj vsak zase, s pomočjo svojega soseda ali v manjših skupinah. Druga možnost je, da razred razdelite na štiri skupine, vsaka skupina naj zapolni en kót razreda in naj se loti le ene naloge naenkrat. Na koncu razred kot celota premisli in primerja nove ideje. Tako se lahko razvijejo bogate razprave in učenje.

Primer Pojmovnih kotov

Skupine naj potem pripravijo odgovor na vprašanje:
 »Kaj nam besede, ki ste jih napisali, povedo o tem, kaj pomeni biti človek?«

Na neki točki bo morda zanimivo, če besede uporabite pri konstrukciji definicije.

Veliko navezav

Čeprav smo hoteli pokazati, da celo minimalen stimul lahko vodi do dobre ure FZO, vam priporočamo, da z novo skupino ure FZO ne začnete z minimalnim stimulom, kot je na primer posamezna beseda ali uporabljena avtobusna vozovnica. V prvih mesecih izberite nekaj, kar ima v sebi jasen pripovedni model, razredu ponudite več navezav in okvirov v povezavi z dogodkom, liki, časom in vzročnostjo.

Kot zelo grob model vam lahko služi hierarhija spodbud v nadaljevanju. Hierarhija ne temelji na starosti udeležencev, ampak na tem, kako izkušeni so v filozofskem raziskovanju. To naj vam služi zgolj kot okvir. Zelo veliko je odvisno od zrelosti vašega razreda, interesov, zmožnosti koncentracije, pripravljenosti na samostojno razmišljanje, medsebojne odvisnosti itn.

Hierarhija stimulov

Primerno za bolj izkušene skupine

- Skladba (brez besedila) ali še bolje dve kontrastni skladbi
- Namerno »minimalističen« stimul (na primer košček sestavljanke, pisalo, ena beseda)

Primerno za razvijajoče se skupine

- Lipmanove zgodbe ali drugi izvlečki iz (besedilnih) zgodb ali romanov
- Pesmi ali glasbena besedila, ki spodbujajo mišljenje
- Igre mišljenja ali gledališke igre (na primer vroči sedež)
- Dialogi (na primer iz gledališke igre, berejo člani skupine)
- Primer iz resničnega življenja (na primer iz poročil ali osebne izkušnje)

Primerno za začetniške skupine

- Slikanice, parabole, pregovori, ki spodbujajo mišljenje
- Kratki filmi, YouTube posnetki in izvlečki iz videov
- Druge vizualne spodbude (na primer slike, umetniška dela, posterji)
- Nenavadni izdelki in predmeti

Stimuli iz učnega načrta

Stimuli FZO seveda lahko temeljijo na posameznem elementu učnega načrta, na podlagi katerega želite učiti. Pri FZO ne gre toliko za poučevanje kot za ustvarjanje prostora za raziskovalno učenje, zato pazite: zastavljena vprašanja in vprašanja, ki jih bodo učenci izglasovali, morda ne bodo povezana z vsebinskimi cilji, ki ste jih želeli doseči.

Če je čas za raziskovanje omejen in obstaja močna potreba po tem, da čas pospešimo v smeri določenega pojma iz učnega načrta (na primer *trajnost* v geografiji), boste v besedilu v nadaljevanju našli nekaj primerov, kako ohranite vzdušje odprtega raziskovanja in hkrati omogočite nekatera konceptualna osredotočenja.

Stimuli, osredotočeni na učni načrt

1. Izberite stimul, ki ima pojem »vložen« vanj in je ustrezen za raziskovanje. Tj. tak stimul, ki spodbudi tako iskanje refleksivnih vprašanj (vpogleda) kot vprašanj, ki iščejo informacije (raziskovanje, poizvedovanje). Na primer, fotografija iz zraka, na kateri vidimo sledi, ki so nastale pri sečnji dreves, kjer sledi kot celota ustvarjajo podobo drevesa.
2. Uro začnite s kratko predstavitvijo pojma iz učnega načrta, morda z razlago ali še bolje z aktivnostjo »navsez« (kot so Pojemovni koti na strani 34) – z zbirko besed/idej, ki jih morda lahko povežemo z izbranim pojmom. A povabite tudi učence, naj zastavijo vprašanja s pomočjo stimula in jih potem vključite v odločanje o tem, katera vprašanja so najbolj povezana s pojmom iz učnega načrta. Ta vprašanja ločite za poznejšo obravnavo.

3. Naslednjih od 15 do 20 minut se »preпустite« vsem drugim vprašanjem, omogočite učencem, da enega ali več raziščejo bolj »odprto«, brez omejitev. A na koncu se vrnite k vprašanju, ki ste jih prej ločili od drugih in ki bi morala ustvariti dobro podlago za raziskovanje pojma iz učnega načrta.

Štirje elementi dobrega stimula

Ne glede na to, v kakšni meri je vaš stimul povezan z učnim načrtom, se prepričajte, da vsebuje nekatere (ali vse) navedene elemente:

- 1) **Velike ideje:** vsebina obogatena s filozofsko brezčasnimi pojmi, kakršni so resnica, lepota, sreča ali moč.
- 2) **Sporne ideje:** vsebina, ki spodbuja razumske argumente in izmenjavo nasprotujočih si mnenj. Etične dileme in težke odločitve pridejo tu zelo prav.
- 3) **Presenetljive ideje:** vsebina, ki preseneča, draži in očara. Moderna umetnost pogosto uporablja ta način, na primer drugo ob drugo postavlja podobo nedolžnosti in nasilja, ali spreminja logo Mercedes Benza tako, da spominja na nacistični simbol ...
- 4) **Povezovalne ideje:** liki in zgodbe, ki vzbujajo sočutje in omogočajo identifikacijo.

Uporaba slikanic (starost 3-7)

V Veliki Britaniji je bila Karin Murriss prva, ki je odkrila potencial dobre slikanice kot spodbude za filozofsko raziskovanje. Njihova vrednost se je sčasoma potrdila, še posebej uporabne so kot stimuli za skupine vseh starosti v začetnih korakih razvijanja filozofskega raziskovanja. V nadaljevanju najdete tri primere, seznam številnih drugih pa na straneh 106–108.

Knjiga	<i>Not a Stick</i> Antoinette Portis (glej tudi predhodno slikanico <i>Not a Box</i>)
Povzetek	Majhen pujsek najde zlomljeno vejo in jo domiselno uporabi v različnih domišljjskih situacijah, kjer večkrat oporeka nevidnemu svarilcu (»Pazi, kam moliš to palico« itn.) z besedami »To ni palica!«
Osrednja tema/-e	Alternativna domišljjska uporaba vsakdanjih predmetov; videti stvari z otrokovega vidika.
Vprašanja, ki izzovejo in raziščejo ključne pojme	<ul style="list-style-type: none"> – Kaj je palica? – Kdaj veja (ali celo drevo) postane palica? – Je telefonski drog (ali vžigalica) palica? – Je palica lahko tudi »ne-palica«? – Zakaj »glas« ne more videti tega, kar vidi pujsek? – Zakaj pujsek ne vidi tega, kar vidi »glas«?

Uporaba slikanic (starost 7–11)

Knjiga	<i>The Wretched Stone</i> Chris Van Allsburg
Povzetek	Slikanica je pisana v obliki kratkih izvlečkov iz dnevnika ladijskega kapitana. Iznajdljiva in izurjena posadka na zloveščem in neraziskanem otoku odkrije čuden kamen. Prinesejo ga na krov in medtem ko dnevi minevajo, kamen s svojo privlačnostjo vpliva na posadko, ki se začne skrb vzbujajoče obnašati in spreminjati ... Kot številne druge knjige tega avtorja je tudi ta genialno in enigmatično zapisana in ilustrirana.
Osrednja tema/-e	Potuhnjena, postopen vpliv elektronskih medijev na naše misli in obnašanje.
Vprašanja, ki izzovejo in raziščejo ključne pojme	<ul style="list-style-type: none"> – Ali je kapitan dober vodja? Kdaj je nek vodja dober? – Kako bi se lahko poročilo članov posadke razlikovalo od kapitanovega poročila? Je katerokoli poročilo resnično poročilo? – Kaj kamen predstavlja? Ali imamo takšne kamne v našem življenju? – Kaj vpliva na naše obnašanje? Če se naše obnašanje spremeni, ali smo tudi mi spremenjeni? – Če se kdaj na kakršenkoli način spremenimo, ali se lahko spremenimo nazaj v to, kar smo bili?

Uporaba slikanic (starost 11–16)

Knjiga	<i>Die Insel</i> Armin Greder
Povzetek	Človeka morje naplavi na obalo majhnega otoka. Otočani prišleka le s težavo sprejmejo in z njim kruto ravnajo. Njihova sumničavost in zamera spodbujata ena drugo in končno privedeta do tega, da ga prisilijo iti nazaj na morje. Zgradijo tudi velike ovire, da bi preprečili prihodnje »vdore«.
Osrednja tema/-e	Imigracija, »drugačnost« manjšin, zagovor, upravičenje nehumanih dejanj.
Vprašanja, ki izzovejo in raziščejo ključne pojme	<ul style="list-style-type: none"> – O čem govori zgodba? Katere ključne ideje so predstavljene? – Ali smo odgovorni za svojo usodo? – Kaj nas naredi enake drugim ali drugačne od njih? – Kaj je bila ribičeva motivacija za pomoč človeku? Kaj so naši motivi za pomoč drugim? – Ali lahko »pustimo to pri miru«, »naprej živimo svoje življenje«, če vemo, da je trpljenje na svetu? – Kako upravičimo lastne predsodke? – Kaj je izvor strahu? – Lahko zatremo svojo humanost?

3. poglavje

Kakšno vprašanje?

Splošna vrednost vprašanj

Test dobrega učitelja ni, koliko vprašanj lahko zastavi učencem, da bodo nanje zlahka odgovorili; ampak koliko vprašanj učencev, na katere sam težko najde odgovor, mu je uspelo navdihniti.
Alice Wellington Rollins (1847–1897)

Lahko se strinjate z Indiro Gandhi, da je »moč spraševanja temelj vsakršnega človeškega napredka«. Lahko, kot večina razmišljujočih učiteljev, veste, da so vprašanja bistvena! A med vprašanji, ki jih zastavijo učitelji, v primerjavi z vprašanji, ki jih zastavijo učenci na povprečen dan, je razmerje okrog 400 : 1, statistika ni laskava.

Še več, v nedavnih študijah je le 8 odstotkov vprašanj učiteljev v osnovnih šolah zahtevalo mišljenje višjega reda (refleksijo ali sklepanje) in enako mišljenje le 4 odstotke vprašanj učiteljev v srednjih šolah. Do tega ne pride zato, ker dvomite o vrednosti vprašanj vaših učencev – ampak ker se zdi, da izobraževanje, osredotočeno na preizkuse in vsebino, pušča le malo prostora za radovednost naših učencev. Preprosteje je uporabiti vprašanja kot orodja za preverbo učinkovitosti našega prenašanja znanja: če odgovorijo pravilno, smo opravili svoje delo; če ne, ga nismo.

Tok vprašanj – od Kiplinga do Kagana

Kako lahko ohranimo in razvijemo radovednost, ki je tako značilna za majhne otroke?

Učencem lahko pomagamo pri vadbi s pomočjo orodij za formalno raziskovanje, morda z uporabo Kiplingove rime: *Šest poštenih služabnikov imam. Naučili so me vsega, kar vem. Ime jim je Kaj, Kdaj in Zakaj, Kako in Kje in Kdo.* Ali pa z uporabo razpredelnice vprašanj Spencerja Kagana, na primer za preiskovanje slike:

	Je/ je bil?	Dela/ je naredil?	Lahko/ bi lahko?	Bi rad?	Bo?	Bo morda?
Kdo						
Kaj						
Kje						
Kdaj						
Kako						
Zakaj						

Učencem lahko rečemo, naj oblikujejo šest vprašanj, ki se začenjajo z vsakim od Kiplingovih šestih »služabnikov«, temu pa naj sledi eden od »pomočnikov«, na primer eden iz prve vrstice tabele. Raziščemo lahko uporabo različnih pomočnikov. Bolj raznolika vprašanja se lahko preprosto začnejo s pomočniki.

Tok vprašanj – igre in aktivnosti

Tu je še nekaj načinov, kako spodbuditi učence k spraševanju:

Kaj je moja zgodba? – Učencem prinesite nek predmet in jim naročite, naj si predstavljajo, da ta predmet lahko odgovarja na njihova vprašanja. Koliko vprašanj mu lahko zastavijo v paru in kako dobra so?

Kaj je moje vprašanje? – Recite, da je »X« (na primer *opeka* ali *pet*) »odgovor«, in ugotovite, koliko različnih vprašanj s tem odgovorom lahko zastavijo učenci.

Veriga vprašanj – Začnite z vprašanjem, ki ga je nekdo pred kratkim zastavil, na primer »*Katere živali imajo pike?*«. Učenci naj oblikujejo druga vprašanja (morda jih zapišejo), ki vsebujejo eno od besed iz prvega vprašanja. Na primer »*Koliko različnih živali je na svetu?*« in potem morda »*Koliko različnih svetov obstaja?*« itn.

Etiketna vprašanja – Uporabite besedilo na papirju ali zaslону in pokažite, koliko trditev lahko spremenijo v vprašanja preprosto tako, da jim dodajo »ali ni?«, »ali je?« ali pa »ali imajo?«, »ali nimajo?« itn. Besedilo, ki ima mnogo *trditev*, je najboljše (ali ni?) – še posebno dobri so časopisni članki.

Od časa za razmislek k zastavljanju vprašanj

Pri uri FZO si prizadevamo izboljšati spretnosti zastavljanja vprašanj, tako sčasoma učenci postanejo izvedeni spraševalci. Čas za razmislek je pomemben del tega razvoja, ker zmanjšuje možnost, da imamo bogat stimul, ki vzbudi le malo vprašanj. Poskusite lahko z naslednjimi možnostmi:

- Učence vnaprej opozorite, da naj si stimul **pozorno** ogledajo, mu prisluhnejo, tako da bodo v minutah molka lahko o njem dobro razmislili.
- Znova vnaprej: vodite jih v **pohod** misli, recite jim na primer, naj »dajo mislim prosto pot (ali jih celo spustijo na potep!)« ali predlagajte jedro stavka »Sprašujem se ...«.
- Po stimulu predlagajte, naj pomislijo na karkoli, kar »jih bega, kar jim je všeč, kar jih draži« ali »kar jih zanima, privlači, moti«.

Kaj storiti, če je spraševanje na začetku nižjega reda?

Razvijanje spretnosti zastavljanja vprašanj višjega reda ni koristno le za vaše ure FZO. Pregled 37 študij kaže, da je povečanje deleža vprašanj višjega reda (VVR) do 50 odstotkov pomembno izboljšalo zmogljivost in odnos učenca. Če se spraševanje vaših učencev ne razvija veliko prek »zaprtih« ali konkretnih vprašanj, morda potrebujejo več časa, da pred raziskovalno uro ali po njej razmislijo o vprašanjih.

En način, kako izboljšati njihova VVR, je, da spodbudimo RVR (razmišljanje višjega reda), še posebej **analizo** in **oceno** seznamov vprašanj. Vprašanja lahko uredimo na različne načine: po predmetu, po zahtevnosti (odgovora), po pomembnosti, po zanimivosti itn.

Primeri vaj za mlajše otroke:

Zberite primere vprašanj vaših učencev, ki so se porodila pri zadnjem stimulu, in naključno dodelite eno vprašanje vsakemu paru. Vsak par se mora odločiti, ali je na vprašanje a) lahko odgovoriti, b) težko odgovoriti, c) nekaj vmes. Izmenično vsak par prebere vprašanje, pove svojo določitev in jo pojasni. Druge učence spodbudimo, da z razlogi oporekajo vsaki odločitvi. Vsako vprašanje končno položimo v enega od treh »klobukov izbire«.

Starejše učence lahko spodbudimo, da vprašanja razvrstijo z uporabo tradicionalnih filozofskih pojmov: etika, politika, estetika in spoznavna teorija. Preproste oblike so lahko: vprašanja o dobrem in zlem, pravice in dolžnosti, kaj imamo radi in kaj cenimo, vednost in realnost – vključno z vprašanji o izkušnjah.

Občutek za filozofijo lahko oblikujemo tudi z osredotočenjem na velike ideje (ali »bogate«, »sočne« pojme). Večina ljudi ima intuitiven občutek, da je »moč« večja/bogatejša ideja kot na primer »orešček«. Vaš razred lahko začne s tem, da pojme razporedi po abecedi, pri čemer pojme vzame iz celotnega učnega načrta, ne le iz ur FZO.

Pri analizi idej si lahko pomagamo s SSS:

- Skupno (ljudem in kulturam sveta),
- Sporno (bodisi glede na pomen bodisi glede na vrednost),
- Središčno (osrednji, pomemben za to, kako ljudje razmišljajo o sebi in svetu).

Poskusite ta merila uporabiti pri razvrstitvi naslednjih pojmov: živali, nasilneži, vzroki, sanje, izobrazba, zabava, dober, počitnice, neodvisnost ...

Kvadrant vprašanj

Tega orodja se je domislil avstralski učitelj, populariziral pa Phil Cam. To orodje (deloma prirejeno) je bilo uspešno uporabljeno kot pomoč učencem za razvrščanje in zastavljanje vprašanj:

Kvadrant vprašanj lahko uporabimo pri analizi vprašanj, ki so se oblikovala med vašo uro FZO. Kot samostojna vaja je morda najbolj učinkovit pri odzivu na risbo, sliko. Če so učenci uporabili matriko vprašanj pri pregledovanju slike, je naslednji logični korak to, da postavijo vsako vprašanje v ustrezen kvadrant. Če je vprašanje težko umestiti, nam je razprava lahko v pomoč pri razjasnjevanju kategorij. Če je v posameznem kvadrantu malo vprašanj, lahko dodamo nova, ki ga zapolnijo.

Premik vprašanj na višje ravni

Učenci po naših izkušnjah običajno zastavljajo manj vprašanj iz prvega kvadranta (»Opazovanje«) kakor učitelji. Vendar pa so pri učencih pogosta vprašanja iz drugega kvadranta (»Spekulacija«), še posebno takrat, ko poskušajo ugotoviti namene/motivacijo. Številna njihova vprašanja se začenjajo z »Zakaj ...?«.

Pred ali med raziskovanjem lahko predlagate, da vprašanja, kakršna so »Kam je odšla?«, lahko **posplošijo** v »Kam bi lahko odšla/odšel? (In zakaj?)«. Vprašanje, kakršno je »Zakaj je ...?«, pa lahko postane »Zakaj bi nekdo hotel ...?«.

Določena vaja lahko pokaže, kako na videz preprosta vprašanja o dejstvih lahko »zrastejo« v večja, bolj konceptualna. Na primer: »Kdo je pazil na otroke?« → »Kdo bi lahko pazil na otroke?« → »Kdo bi moral paziti na otroke?« → »Ali otroci lahko pazijo sami nase?« → »Je 'paziti na' nekaj drugega kot 'imeti na očeh'?«.

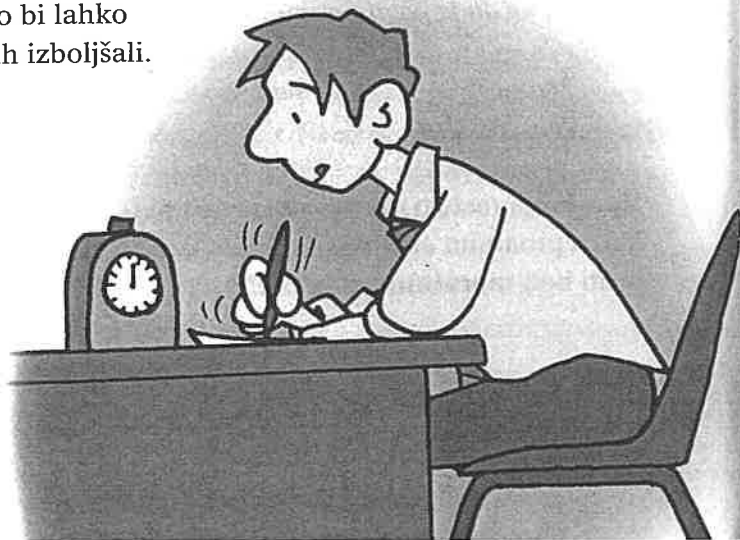
Vprašanja rastejo predvsem na dva načina. Prvi je proti bolj konceptualnim ali **splošnim** vprašanjem (*Vedno?*) in drugi je proti bolj **moralnim** (*Bi moral?*).

Zastavljanje vprašanj

Vaš razred naj bi izboljšal kakovost in tok zastavljanja vprašanj z redno vajo, za kar potrebuje od šest do dvanajst lekcij, še posebej če nekaj časa posvetimo razmišljanju o vprašanjih tudi zunaj FZO ur. Sledi nekaj variacij poteka zastavljanja vprašanj, ki lahko pospešijo učenje:

Skupna stvaritev (začetniki): skupinam damo minuto ali dve časa, da se odločijo, o čem bi najraje govorile. Predstavniki skupin sklepe predstavijo vsem. Vsakemu takšnemu predlogu dodamo bodisi spontane predloge za raziskovanje bodisi imajo posamezniki ali skupine še nekaj časa za zapis mogočih vprašanj. Skupina, ki je temo predlagala, potem izbere vprašanje ali predlog, ki ji je najbolj všeč.

Obilje vprašanj (za bolj izkušene skupine): posamezniki zapišejo toliko vprašanj, kolikor jih lahko, v dveh ali treh minutah. Potem se razporedijo po parih in izberejo »najboljše« vprašanje, ki ga predstavijo skupini. Potem se lahko združijo po »dvojicah v četvorke« in ponovno izberejo le eno vprašanje ter ga predstavijo skupini. Če imajo čas, se lahko pogovorijo tudi o tem, kako bi lahko vprašanja drugih izboljšali.

Premislek vprašanj: razmišljanje v ozadju ali razmišljanje vnaprej

Vprašanja najlažje premislimo tako, da vsak par ali skupino prosimo, naj pove kaj o »mišljenju v ozadju« ali o tem, kako so »prišli do svojega vprašanja«.

Kadar ena oseba samozavestno nastopa v imenu skupine, lahko druge povabite, da pripomorejo k razmisleku ali pojasnijo, kar je oseba rekla. Lahko tudi **izprašate vprašanja**, na primer prosite za *pojasnilo* ali *razlago*. Lahko vprašate, ali neko vprašanje naslavlja specifičen problem in je povezano s stimulom ali pa je bolj splošno.

Naprednejša oblika tega procesa je, da vprašate spraševalce in/ali druge, h katerim pojmom ali nadaljnjim vprašanjem bi to vprašanje lahko vodilo. Temu pravimo »misliti vnaprej«, lahko pa to označimo tudi kot »vprašanje za vprašanjem«, ali bolj domiselno »čakajoče vprašanje«.

Premislek vprašanj: povezovanje in kupčkanje

Ko so vprašanja enkrat na papirju (v prvih urah jih navadno zapišemo na tablo, pozneje, ko dobijo občutek za zastavljanje vprašanj, pa skupine lahko zapišejo svoje predloge na list), učence spodbudite, da nekaj časa namenijo premisleku o vprašanjih, preden se odločijo začeti z enim od njih.

Dobro je premisliti, kako so, če so, vprašanja med seboj **povezana**. Dve vprašanji ali več lahko včasih povežemo, če jih postavimo drugega ob drugega. Spodbudite učence, da jasno izrazijo povezavo med njimi. Ni dovolj, da rečejo: »Obe vprašanji govorita o X.« Morda lahko obe povežemo s stimulom. Ali pa lahko rečemo: »Kaj/po čem sprašujeta vprašanji v zvezi z X?«

Ko je podobnost med vprašanji jasna, je lahko naslednji izziv odgovoriti na: »Kakšna pa je razlika med vprašanjema?«

Občasno, kadar ni bistvene razlike, lahko vprašanja »skupčkamo« v eno vprašanje, še posebno kadar se želimo izogniti razdeljenemu glasovanju za eno od teh vprašanj. Lahko poskusimo združiti tudi dve precej različni vprašanji, a ne za vsako ceno!

Premislek vprašanj: hvaljenje ali kroženje

Ena od možnosti je tudi, da vse povabimo k »hvaljenju« vprašanja, na primer tako, da rečemo: »Vprašanje X mi je všeč zato, ker ...«

Po navadi je dovolj, da le ena oseba to stori pri enem vprašanju, a če imate dovolj časa, lahko vprašate, ali je še komu všeč to vprašanje iz drugih razlogov. Lahko načnete manjši pogovor in razpravljate o samih razlogih. Toda pazite, da pogovor ne zaide v polno raziskovanje, pred predstavitvijo drugih vprašanj učencev in preden se je skupina odločila za skupno vprašanje, ki ga želi obravnavati.

Druga možnost se imenuje »kroženje« ali »vrtiljak vprašanj«. Skupina oblikuje dva koncentrična kroga, pri čemer so otroci, ki stojijo v notranjem krogu, obrnjeni proti otrokom v zunanjem, tisti, ki stojijo v zunanjem krogu, pa proti notranjim (tako ima vsakdo »partnerja za pogovor«). Partnerji razpravljajo o vprašanju le eno minuto, nato vodja zakliče »Menjava!« in notranji ali zunanji krog se premakne, tako da ima pri naslednjem vprašanju vsakdo drugega partnerja. To nadaljujemo, dokler ne premislimo vseh vprašanj. Podoben učinek lahko dosežemo, če preprosto naredimo dve vrsti, postavimo eno nasproti druge in ob vsaki menjavi se vsi iz ene vrste (ali obeh) premaknejo za eno mesto proti svoji levi.

Izbira vprašanj

Zaradi časovne omejenosti se skupnosti ponavadi osredotočijo na eno samo vprašanje v enem raziskovanju. A ni narobe, če čas, ki ga imate, razdelite in obravnavate dve vprašanji ali več, če učenci to želijo. Lahko jih celo spodbudite, da povejo, kdaj je čas, da se od prvega vprašanja premaknete k drugemu, ali pa eno od vprašanj preložijo na naslednjo uro.

Enotno glasovanje: gre za tradicionalno obliko izbire vprašanj, ki jo pojasnjujemo s frazo »ena oseba en glas«. Pri mlajših otrocih je glasovanje pogosto »slepo«, morda tako, da so obrnjeni s hrbtom proti središču kroga. Lahko se z njimi tudi dogovorite, da nihče ne more glasovati za svoje vprašanje, lahko pa se po pogovoru z otroki odločite, da to ni potrebno. Tak sistem lahko privede do le nekaj glasov za določeno vprašanje, glasovanje pa lahko ponovite in pri tem izbiro omejite na tri ali štiri vprašanja, ki so do takrat dobila največ glasov.

Vseglasovno glasovanje: to je zanimiva možnost, pri kateri posamezniki lahko glasujejo za toliko vprašanj, kolikor hočejo, tudi za svoje vprašanje. Lahko glasujejo celo za vsa vprašanja

(od tu izraz vseglasovno). Če tri ali štiri vprašanja dobijo skoraj enako število glasov, glasovanje ponovimo in tokrat dovolimo glasovanje le za eno ali dve vprašanji.

Večglasovno glasovanje: ta možnost je vmes med prejšnjima glasovanjema. Najpreprostejšo obliko uporabljamo pri majhnih otrocih, dovolimo, da glasujejo za dve vprašanji (lahko tudi za svoje vprašanje). Če dovolimo glasovanje za tri vprašanja ali več, to storimo tako, da razdelimo karte, vžigalice ali kaj podobnega, otroci pa predmete položijo na vprašanja, ki so jim všeč.

3/2/1: gre za zahtevnejši sistem, pri katerem učenci izberejo tri najljubša vprašanja in jih razvrstijo glede na to, katero jim je bolj všeč. Medtem ko prebiramo vprašanja, dvignejo eno roko (en glas) za tretje najljubše vprašanje, dve roki (dva glasova) za drugo najljubše in vstanejo (trije glasovi) za najljubše vprašanje. Tu pomaga prostovoljec, ki prešteva ali potrjuje glasove.

Motorno glasovanje: učenci se premaknejo k vprašanju, ki jim je najbolj všeč. Če nobeno nima jasne večine, se morajo tisti, ki stojijo ob vprašanju z najmanj glasovi, premakniti k drugemu vprašanju in morda utemeljiti svojo izbiro. Ta postopek (**en prenosljiv glas**) se nadaljuje, dokler nam ne ostaneta dve vprašanji ali eno samo. Če imata dve vprašanji enako število glasov, lahko »slabo« voljo zmanjšamo tako, da razdelimo čas na obe vprašanji.

Vrednotenje vprašanj

Čeprav vas bo to pogosto zamikalo, nikoli ne vplivajte na izid glasovanja! Vztrajajte pri izbranem vprašanju in poskusite iz njega iztisniti čim več (poglejte si poglavje o spodbujanju raziskovanja in metode, ki so vam pri tem v pomoč). Ne pozabite, da gre pri FZO za postopno dobro presojo in postopen napredek, ne toliko za bleščeč rezultat.

Ko učenci postajajo vedno boljši pri zastavljanju in kritiki vprašanj, bodo vedno več časa namenili prav vprašanjem. Zdi se, da s tem, ko se osredotočimo le na eno vprašanje, izgubimo veliko njihovega truda. Zato boste morda izbrali eno ali več od spodnjih možnosti:

- **Pustite** vprašanja na tabli ali tleh in se k njim vrnite med raziskovanjem.
- **Spodbudite** nadaljnje razmišljanje pri Zadnjih besedah ali pri Pregledu.
- **Obesite** jih na zid, tako ostanejo kot sklic v nadaljnjih dneh.
- **Vložite** jih v »škatlo vprašanj« in pozneje naključno izberite eno ali dve vprašanji.
- **Zabeležite** jih v (razrednem ali zasebnem) »filozofskem zvezku« ali »raziskovalnem dnevniku«.
- **Prepišite** vprašanje, o katerem naj razpravljajo doma – »pogovor doma«.

Pozneje si bomo ogledali, kako vprašanja lahko ponovno vpeljemo v učni načrt.

Primer raziskovalnih vprašanj

Spodaj najdemo nekaj primerov raziskovalnih vprašanj, ki so bila zastavljena s pomočjo bogatega stimula, ki je bil predložen otrokom mešanih sposobnosti iz razreda 36 učencev petega razreda. Ta razred se je s FZO ukvarjal že od četrtega razreda, tako da so imeli nekaj izkušenj pri zastavljanju avtentičnih vprašanj iz četrtega kvadranta.

Stimul	Izbrano vprašanje/Izbrana vprašanja
Kozarec kamnov, peska in kamenčkov	Kaj so kamni, pesek in kamenčki v tvojem življenju?
<i>What kind of Liar are You?</i> pesem Carla Sandburga	Imajo ljudje vrojeno potrebo po laganju? So ljudje vedno odkriti sami s sabo?
JRR Tolkien: <i>Hobit</i>	Ali je vredno izgubiti prijatelja, da dobiš vojno?
Slike področij, ki jih je prizadela vojna	Ali je vojna načrtovana in zakaj?
Citat indijskega filozofa Shantanand Sarawatija in slike mestnih grafitov	Ali bogati vidijo revne kot drugačne od sebe?
Balada o <i>Bedd Gelert</i>	Ali je prav ubiti nekoga, da obvaruješ nekaj ali nekoga?
Podobe različnih krajev, predmetov in ljudi	Ali ljudje bolj cenijo zunanje kot notranje?

Več primerov

Stimul	Izbrano vprašanje/Izbrana vprašanja
<i>Ime ali oseba?</i> , Lao Zi (7. st. pr. nš.)	Bi raje zmagal v igri in izgubil prijatelja ali izgubil igro in pridobil prijatelja?
Podobe mestnega življenja	Zakaj se ljudje odločijo biti kruti?
Martin Waddell: <i>The Big Big Sea</i>	Ali spomin obstaja v preteklosti ali v sedanjosti? Kaj je razlika med spominom in sanjami, ali je eno pomembnejše od drugega?
Antonia Barber in Nicola Bayley: <i>The Mousehole Cat</i>	Zakaj je nevihtna mačka pomembna in vzbuja strah?
Izvleček iz <i>Heaven Eyes</i> (str. 77) Davida Almonda	Ali to, da nekaj vidimo, pomeni, da je to resnično?
Laurina pesem: <i>I am</i> (Anti-Bullying Alliance)	Ali so nasilneži žrtve?
Ples učenca na podlagi pesmi Christine Rossetti <i>Remember</i>	Ali spomin moti domišljijo? Ali lahko nadzorujemo svojo usodo?

Z zahvalo Kelly Pope, St. Lawrence CE Primary School, Gnosall, Staffordshire LA.

4. poglavje

Sokratska metoda

Kdo je bil Sokrat?

Dobro FZO posredovanje zajema »sokratsko metodo«. Zgodovinski Sokrat (pribl. 468–399 pr. Kr.) ostaja skrivnost. Zapustil ni nobenega pisnega dela svojih naukov, zato je naše znanje o Sokratu osnovano na pričevanju tistih, ki so ga poznali, predvsem na Platonovih delih. Ta razkrivajo številne lastnosti, ki jih poskusite posnemati s svojim razredom:

- Značilnosti **preiskovalca** in ne učitelja. Sokrat zavrača to, da ima znanje, modrost – vsaj modrost v smislu »vedeti vse«. Zastavlja številna vprašanja in daje malo trdnih odgovorov, od drugih pričakuje, da prevzamejo odgovornost za svoje razmišljanje in razumevanje.
- Obsedenost z **definicijami** (na primer *svetosti, poguma, lepote*). To izhaja iz Sokratovega lastnega iskanja strokovnega razumevanja. Sokrat bi se strinjal, da strokovnjaki poznajo svoj predmet (»predmet« bi tu lahko bil tudi »pojem«, »koncept«), a njemu to pomeni razumeti, kaj ta predmet je.
- Strast za **etiko** – *Kako moram živeti?* – V odnosu do vsakdanjih stvari kot tudi do pomembnih tem. Daleč od tega, da bi šlo za igro, ali golo »sofistiko«, je bila Sokratova skrb smrtno resna, v njegovem primeru celo dobesedno.
- V vsem zgoraj naštetem: nepopustljiva intelektualna intenzivnost v rabi **razuma**.

Kako ta metoda deluje v razredu?

Dobro filozofsko posredovanje je sprva zelo podobno vaši najboljši praksi in obenem od nje zelo oddaljeno. Poglejte, primerjajte in razločite okvir želenega vedénja:

Razredna diskusija	Razredno raziskovanje
Harmonija in soglasje	Intelektualni trki in razumno nesoglasje (general Patton: »Če vsi mislijo enako, nekdo ne razmišlja.«).
Čim več sodelovanja, ki se kaže v govornem prispevku vseh	Čim več sodelovanja, a ne le z govorjenjem – včasih tišji otroci sodelujejo bolj kot zgovorni (Descartes: »Mislim, torej sem.«).
Delo proti ciljem, ki jih pogosto zastavi učitelj	Delo proti ciljem učencev (»Sprašujem (se) ...«; »Še preiskujem ... «; »Spraševali smo se ...«, »Drug(-ačen) pogled na ...«).
Stališča vseh so vredna enako (moralni relativizem)	Stališča vseh so vredna enako, a nekatera se lahko izkažejo za vredna več od drugih (Peter Tatchell: »Vse ljudi moramo spoštovati, a vse ideje niso vredne spoštovanja.«).
Prizadevanje za konsenz in en skupen izid, (raz-)rešitev ali odgovor	Prizadevanje za resnico in jasnost, a sprejemanje raznolikosti različnih izidov – zaradi skupnega raziskovanja je vsak bogatejši in bolj kompleksen (kardinal John Henry Newman: »Resnico izdelajo številni umi, ki svobodno sodelujejo drug z drugim.«).

Iskanje resnice

Resnica ni ena stvar niti sistem. Je rastoča kompleksnost ... vozli na spodnji strani preproge.

Adrienne Rich

Namig za temeljni princip, ki podpira vašo vlogo posrednika, se utrne v definiciji filozofije psihologa-filozofa Williama Jamesa:

Gre za nujno strogost in usmerjenost proti sprejemljivi, trajni resnici ali razumevanju.

James se je, kot Sokrat, zanimal za naravo *resnice*. Zanj so resnice narejene med človeškimi izkušnjami in »... nas vodijo do uporabnih besednih in konceptualnih bivališč«. Vaša naloga v razredu je pomagati ustvariti te resnice ali bolj jasno razumevanje in dialoge z drugimi. Sokrat nam daje model, ki nam pomaga to doseči.

Sokrat senzualist

Sokrat je za um naredil to, kar je Nigella Lawson* pozneje naredila za hrano. Včasih okorno, pogosto z ironičnim ljubkovanjem, je Sokrat dražil, trpinčil, laskal, žgečkal, drezal in ogolil argument v svojem iskanju trajne, sprejemljive resnice. Intelktualno zadovoljstvo (pogosto v obliki definicije ali izenačevanja) je doseženo le takrat, ko ni drugih domnev, neresničnih premis, ali protiprimerov, ki jih moramo preiskati. In Sokratovo primarno orodje? Skromno vprašanje. Sokrat je intuitivno vedel, da vprašanja vodijo, dražijo, a ne vsiljujejo. V klasičnem romanu Muriel Spark je to vedela tudi gospodična Jean Brodie:

»Zame je izobraževanje izvabljanje tistega, kar že obstaja v duši učenca. Za gospodično Mackay je vstavljanje nečesa, česar tam še ni. Zame to ni izobraževanje, ampak vdiranje.«

To je naš vzorec za FZO kot posredovanje – pospremiti ven, v pravem duhu pojma *iz-vesti***.

* Angleška novinarka, televizijska voditeljica in avtorica številnih knjig s področja kulinarike.
** Educare.

Sokratski dialog

Naslednji izvleček iz Sokratovega dialoga z Meneksenom nam kaže primer sokratske metode v akciji. S pomočjo vprašanj Sokrat pokaže, kako kompleksna je predstava o prijateljstvu.* Bodite pozorni na to, kako si prizadeva definirati pojem z neprekinjenim iskanjem izjem:

No, povej mi: ko nekdo koga ljubi, je prijatelj tisti, ki ljubi, ali tisti, ki je ljubljen? Ali pa je katerikoli lahko prijatelj?

Katerikoli je lahko, se mi zdi, prijatelj drugega.

Ali misliš, da če le en ljubi drugega, sta drug drugemu prijatelja?

Ja, tako mislim.

Kaj pa če tistemu, ki ljubi, ljubljeni ne vrača ljubezni – kar je zelo verjeten primer? Ali pa je morda ljubeči celo sovražen? Nič ne more premagati ljubezni ljubečega, a vseeno si domišlja, da mu ljubljeni ne vrača ljubezni, ali da ga sovraži. Se ti to ne zdi res?

Vsekakor, še kako res.

Torej, v takem primeru eden ljubi, drugi pa je ljubljen?

Da.

Kdo od njiju je tedaj prijatelj drugega? Je ljubeči prijatelj ljubljenega, naj mu ta vrača ljubezen ali pa ga sovraži? Ali pa je ljubljeni prijatelj ljubečega? Ali pa v primeru, ko oba ne ljubita drug drugega, ni prijateljstva?

Videti je, da ni prijateljstva.

Zdaj se nama torej zdi drugače, kot se nama je zdelo prej. Rekla sva, da sta oba prijatelja, če le eden ljubi, zdaj pa, da nista prijatelja, če ne ljubita oba.

Zdi se, da to drži ...

(Dandanes nihče ni preveč presenečen, ko izve, da je Sokrat srečal prezgodnjo smrt pod rokami intelektualno izčrpanih Atencev!)

* Povzeto po Platon, *Zbrana dela*, 3, slov. prev. G. Kocijančič, KUD Logos, Ljubljana 2009, str. 717.

Meje pohval

Če nismo odgovorni 'zase', bomo blodili po svetu v iskanju nekoga, da se mu bomo izpovedali, ki nam bo dal odvezo in nam rekel, da smo storili prav.

Nietzsche

Sokrat je znal biti precej laskav v svojih dialogih z drugimi in tudi vas bo morda premamilo, da boste hoteli okrepiti pozitivne prispevke, kot na primer: »Super filozofija, Marija!«, »Krasna ideja, Leja!«, »Super povezave, Peter!«. Uprite se skušnjavi!

Še slabše bi bilo, da bi posameznike – ali celo razred – opisali kot »izjemne filozofe«, »globoke mislece« itn. Prvi primeri vsaj hvalijo določeno dejanje, misel, tok mišljenja ali nagnjenje. Medtem pa opis učenca ali skupine kot končnega produkta (»globoki mislec/-i« itn.) nakazuje, da je njihovo delo končano, ali da je delo nekoga drugega slabše opravljeno, ali/in (kar je najbolj zgrešeno sporočilo), da je naloga vaših učencev to, da naredijo dober vtis na vas in da je vaša naloga pokazati, kdaj so na vas naredili dober vtis.

Pohvale in motivacija

Učenje motivacije napaja voda iz dveh vodnjakov:

1 Zunanja motivacija za učenje

Potreben je zunanji akter, ki angažira vaše učence. Zunanji akterji so lahko stvari kot: pohvala, nagrada in ocene dosežkov. Rezultat aktivnosti je tisto, kar je dragoceno, tako da so aktivnosti osredotočene na rezultat učenja.

2 Notranja motivacija za učenje

Nanaša se na željo po učenju, ki izhaja iz vaših učencev. Zenejo jo stvari, kot so intelektualna radovednost, ustvarjalna nepopustljivost in strast do izpopolnitve spretnosti, obvladovanja uganke ali področja znanja. Ta aktivnost je sama po sebi zadovoljujoča in nagrajujoča. Osredotočena je torej na proces učenja.

Pomembno je, da se vaši učenci naučijo vključiti v raziskovanje, ker je **notranje izzivalno, nagrajujoče in zadovoljujoče** – ne kot del prikaza razgledanosti ali razkritje nevednosti. Učencem ni treba napravljati vtisa na nikogar, niti komurkoli ugajati.

Specifična pozitivna povratna informacija

Raje, kot da se zatekate k hitrim in preprostim potezam, si prizadevajte sporočiti svojim raziskovalcem, da so specifični filozofski koraki in nagnjenja cenjeni. Ne gre za njihovo briljantnost, gre za njihov prispevek; ne gre za rezultat, ampak za proces:

- »Vidite, kako je Katjina odprtost/fleksibilnost premaknila naše mišljenje?«
- »Darja, zares me je navdušil tvoj vztrajen/nepopustljiv trud pri pretresanju te misli, povej, zakaj misliš, da je pomembno, da to misel dobro razumemo.«

- »Janez, uporabil si besedo, ki nam lahko zelo pomaga, kaj točno misliš z besedo 'naklonjenost'?»
- »Je še kdo opazil, kako je Abi pokazala, da je kritično/ razmišljajoče poslušala naše raziskovanje v tem tednu?»
- »Vito, kaže, da si napravil povezavo med Majino in Harijevo mislijo, lahko poveš malo več o tej povezavi?»

Ni naključje, da so vsi ti primeri specifične pozitivne povratne informacije oblikovalni in ne povzemajoči. Vsaka takšna informacija privablja nadaljnji odziv, ki bo raziskovanje (in raziskovalce) premaknil naprej.

Bolje nič pohval kot slabe pohvale

Če nimate časa za specifične, premišljene in razmišljajoče povratne informacije, je bolje, da sploh ne hvalite. Carol Dweck, ena od svetovno znanih raziskovalk na področju učenja motivacije, je na gostovanju v Angliji leta 2010 opozorila:

»Pohvala procesa je razumevanje in spodbuda tega, kar otrok dela. Na podlagi tega se nauči dobrih navad.«

»Dobra pohvala (procesa) potrebuje zavzetost in vaše razumevanje tega, kar otrok govori.«

»Dosti boljše nič pohval kot pohvala, ki hvali nekaj takšnega, kot je prirojena sposobnost.«

Dialog proti debati

Med avtentičnim filozofskim dialogom in debato, osredotočeno na rezultat, obstajajo razlike. Oba imata svoje mesto, a ne pri FZO.

Filozofski dialog	Tekmovalna debata
Sodelovanje	Nasprotovanje
Išče resnico ali razumevanje	Išče zmago
V središču je učenje	V središču je nastop
Veča razumevanje	Dokazuje ali utrjuje že razumljeno
Spopada se z raznovrstnim	Išče enostavnost
Razkriva in kritizira predpostavke	Predpostavke zagovarja kot resnične
Svoje mnenje lahko tudi spremeniš	Sprememba mnenja je vdaja
Upošteva druge – njihovo mnenje, poglede, prepričanja in občutke	Spodbija druge – argumenti so videti močnejši, kadar so argumenti nasprotnikov videti šibki
»Nihče ni tako pameten, kot smo pametni skupaj.«	»Pametnejši sem kot ti.«
Sklepi so začasni	Sklepi so dokončni

Naslednji del knjige si pobliže ogleda tiste vrste vprašanj, ki ločujejo filozofsko raziskovanje od skupinske diskusije, debate ali drugih dobrih razrednih praks. Naša naloga je preprosto aplicirati sokratsko metodo na »trgu« razrednega raziskovanja ...

5. poglavje

Olajševanje FZO raziskovanja

Opomnik: Določite temeljna pravila

Zdaj ste prispeli do vprašanja, ki bo vodilo raziskovanje. Morda ni tako filozofsko bogato kot tista na straneh 56–57, a vendarle je vprašanje. **Počakajte!** Če še niste vzpostavili nekaj »temeljnih pravil obnašanja« (ko ste predstavljali filozofijo in skupnost raziskovanja), preberite spodnji zapis, tako boste spodbudili razmišljanje o samem *procesu* raziskovanja:

Kmalu bomo poskusili odgovoriti na to vprašanje tako dobro, kot zmoremo, in kot skupina. A ker nas je v tem razredu (x), vsi ne bomo mogli govoriti toliko, kolikor bi radi. Nekateri pa morda sploh ne bodo hoteli govoriti. Kaj torej moramo storiti, da bomo dobro razmišljali kot skupina?

Pričakujete lahko nejasne fraze, učiteljem ljube izjave, kakršne so »Moramo dobro poslušati drug drugega«, ali »Biti moramo prijazni drug z drugim«, ali včasih »Spoštljivi do drugih«. Pojdite globlje in recite: »Kako/kdaj veš, da te nekdo posluša?« (telesna mimika, očesni stik, komentar, ki je povezan s tem, kar si pred tem rekel itn.). Ali: »Kako se obnaša nekdo, ki je do tebe 'prijazen'?«, »Če 'si prijazen', ali to pomeni, da se moraš strinjati s tem, kar drugi reče?« itn.

Prve besede

Preden se posvetite intenzivnosti samega raziskovanja, namenite od 30 do 60 sekund časa tihi/zasebni refleksiji. Tako se bodo lahko vsi osredotočili na izbrano vprašanje in odbrali nekaj misli za skupno raziskovanje. Temu običajno sledi dialog v manjših skupinah, kar da učencem možnost, da izrazijo svoje ideje in preverijo odziv drugih, preden se vključijo v pogovor s skupino. Na primer:

- **Pogovor v paru:** prve misli delite s svojim sosedom. Preprosto in učinkovito.
- **Eden za drugim:** razporedite skupino v dve vrsti, ki stojita druga nasproti druge. Otroci naj delijo misli z osebo, ki jim stoji nasproti, za kar imajo 30 sekund časa; po tem času naj se vsakdo premakne za eno mesto proti svoji levi in proces se ponovi z drugim partnerjem. Dovolj bo od tri do pet takih srečanj.
- **Pokimaj ali odkimaj:** če vprašanje vodi k odgovoru da/ne, prosite udeležence, naj se premikajo po prostoru in *kimajo*, če se strinjajo, ali *prekrižajo roke*, če se ne strinjajo. Potem naj se približajo nekemu, ki se z njimi ne strinja, in izmenjajo razloge za nestrinjanje. Ko si izmenjajo razloge, se premaknejo k novemu partnerju. Svoje mnenje, in s tem tudi telesno mimiko, lahko kadarkoli spremenijo.
- **Zapišite odgovor:** mlajši otroci lahko zapišejo stavek ali dva kot odgovor na vprašanje, to pa potem delijo s skupino ali v paru z drugim otrokom.

Odpiranje raziskovanja

V naslednji preglednici navajamo nekaj vprašanj kot pomoč pri odpiranju skupinskega raziskovanja.

Spodbudna vprašanja	Nadaljevanje	Namen
Ali je v tem vprašanju kakšna pomembna beseda? (Na primer »Ali lahko drevesa govorijo?«)	Podčrtajte besede, ki jih izberejo, in jih vprašajte, zakaj mislijo, da je kakšna beseda pomembna. Izberite eno, s katero boste začeli: »Torej, kaj mislimo z 'govorijo'?« Poiščite primere in protiprimere.	Učencem pomaga pri osredotočanju na ključne pomene. Rešuje filozofski potencial pri vprašanih, ki se zdijo zaprta ali prezapletena.
Ali to vprašanje kaj predpostavlja? (Na primer »Zakaj se je Reza pretvarjala, da je bolna?«)	Učenci naj dvignejo roko ali palec, če mislijo, da je predpostavka a) resnična, b) neresnična, c) deloma resnična, deloma neresnična. Naj povejo, zakaj tako mislijo.	Okrepi pomemben filozofski pojem. Spodbudi globlje pomene in alternativne razlage.
Bi kdo rad pojasnil, za kakšne vrste vprašanje gre? (Na primer »Ali lisice živijo same?«)	Določite osrednje pojme v vprašanju (na primer »same«). Vprašajte, kako bi iz tega lahko iztislili dobro raziskovanje. Katera vprašanja bi nam tu pomagala? (Na primer »Zakaj bi kdorkoli hotel živeti sam?«)	Spodbudi metavprašanja (dvig nad vprašanje in preiskava narave vprašanja samega). Učence opomni na vprašanja, ki niso raziskovalna (3. kvadrant, glej stran 48), in jim pomaga spremeniti jih v raziskovalna.
Kdo bi rad odgovoril na to vprašanje?	Učenci naj dvignejo palec (»Strinjam se, z ... zato ker...«), ali spustijo palec (»Ne strinjam se z ..., zato ker...«), ali pa uperijo palec na stran (»Imam drug odgovor«).	Prehod k samemu vprašanju. S tem se odpre dialog in številne možnosti. Poudarjeni so razlogi in dokazi.

Gradniki skupine/raziskovanja

Te olajševalne »poteze« povezujejo udeležence.

Spodbudna vprašanja	Nadaljevanje	Namen
Kdo se z Emo strinja/ne strinja?	Lahko pojasniš, zakaj se strinjaš/ne strinjaš?	Vzpostavi podporo nekemu stališču in razloge za to.
Kdo misli, da gre Tomaž v pravo smer?	Kaj ti je všeč pri njegovem vprašanju? Zakaj? Lahko nadaljuješ?	Utrdi mnenje učenca. Spodbuja pozorno poslušanje drugih. Osredotoča se na ključne vidike prispevkov drugih.
Nam lahko daš primer iz tvoje izkušnje?	Je to dober primer? Ali ima kdo drugačno izkušnjo?	Poživi raziskovanje in drugim pomaga pri vstopu v pogovor.
Kako je to povezano s tem, kar je Jana rekla pred tem?	Ali je torej tvoje stališče podobno Janinemu ali ne? Katero stališče je bolje dokazano? Bi Jani lahko pomagal/-a razviti njeno misel?	Pospeši razvoj raziskovanja. Napravi raziskovanje bolj povezano. Oživi misli, ki so bile že predstavljene in bi se lahko pozabile.

Poglobitev raziskovanja

Te »poteze« pomagajo udeležencem poglobiti razmišljanje.

Spodbudna vprašanja	Nadaljevanje	Namen
Kako to veš?	Ali to vedo vsi? Zakaj? Ali to vedo le nekateri?	Razlikuje med <i>apriornimi dokazi</i> (neodvisnimi od izkušenj) in <i>a posteriori dokazi</i> (temeljijo na izkušnjah).
Ali imamo tu splošno načelo? (Na primer »Največ se naučimo, kadar se sami odločamo, o čem se bomo učili.«)	Ali lahko to načelo podrobneje pojasniš? Ali tu obstajajo kakšne izjeme?	Iskanje skupnega, kar poveže posamezne primere. Odpre možnost za globljo resnico.
Ima kdo kakšen primer, ki bi to pojasnil?	Ali ta primer pomaga? Ali se z njim strinjate? Ali imate kakšen protiprimer?	Spremeni abstraktno v konkretno. Izpostavi argument analizi in nadaljnjemu raziskovanju.
Kakšne so implikacije ali posledice te trditve?	Zakaj je to implikacija? Čigava ideja bi imela drugačne implikacije? Ali se te posledice zdijo razumne? Sprejemljive?	Privede novo »meta« perspektivo. Vabi povezovalno razmišljanje. Vodi razmišljanje do logičnega konca.

Utrditev ali eksplozija raziskovanja

Spodbudna vprašanja	Nadaljevanje	Namen
Zakaj potem preprosto ne ... (... porabljamoli tako, kolikor lahko? ... obležimo in umremo? itn.)?	Nadaljujemo v vlogi hudičevega advokata – »Ampak potem bi morali ...«, »Ampak rekel si, da ...« itn.	Pogosto deluje kot nameren šok, začenja negotovo raziskovanje. Predstavlja stališče, nasprotno obče sprejetim stališčem. Uteleša neodvisno mišljenje. Spodbuja k premisleku implikacij in posledic.
Ne vem, kako lahko gremo od tod naprej. Ima kdo kakšno idejo?	Kdaj se nam je zataknilo? Katere vozle moramo odvezati? Aha, dobro, torej če ...?	Okrepi vlogo posrednika kot <i>zmočljivega</i> soudeleženca v raziskovanju. Omogoči drugim udeležencem, da sprejmejo odgovornost za raziskovanje in se trudijo tako kot posrednik. Spodbuja reševanje problemov.
Bi lahko povzeli, kaj smo do zdaj ugotovili?	Bi lahko navedli pet ugotovitev, do katerih smo prišli?	Okrepi raziskovanje pred zadnjimi besedami. Omogoči metamišljenje.
Kako smo napredovali pri tem vprašanju?	Ali je kakšna pomembna pot, ki smo jo do zdaj spregledali? Kam gremo lahko od tod naprej?	Povzemanje. Dvig »nad« vprašanje omogoča drugačno perspektivo.

Spopadanje s tišino

Tišina ni ...	Tišina je ...	Zato ker ...
vir zadreg.	vir okrepitev.	FZO ceni moč prispevka, ne pogostost prispevkov. Začutite tišino; začutite moč.
znamenje, da smo se izgubili.	znamenje, da smo si vzeli dovolj časa za najdenje prave poti.	boste z vsakim posegom v raziskovanje spremenili njegov potek. Zato ne hitite, poskusite prepoznati najboljši mogoč ukrep.
vdaja.	nameren korak.	se za tišino <i>odločate</i> , odločate se za čakanje na odziv skupine, odločate za zapozneli odziv na dvig rok. To počnete z razlogom.
kič.	zlata vredna.	se tišina v naši družbi le relativno redko pojavi. Prav zato je tako cenjena. Prav blešči se.

Vmesne besede: bodite pripravljeni, da odredite kratko prekinitev, »odmor« (ali »vmesne besede«), ki naj traja od 15 do 30 sekund, lahko dlje, za samostojno tiho razmišljanje ali delo v parih, ko se vam zdi to potrebno.

Razvoj: predstavite vidni signal (na primer roke čez ušesa), ki ga učenci lahko uporabijo, da si sami odredijo odmor.

Spodbudna metavprašanja

Metaspraševanje vključuje namerno spraševanje o vprašanju samem. Predstavite besedo »meta« kot *preko* ali *o (nečem)* in pokažite, kako jo lahko uporabimo pri številnih postopkih: spraševanju, učenju, razmišljanju itn. Termin uporabljajte redno in nedvoumno. Pomemben je pri številnih procesih FZO. Poglejmo si njegovo uporabo med fazo raziskovanja.

Olajšava	Namen
Po čem točno vprašanje sprašuje? Lahko kdo pojasni, kaj tu sploh preiskujemo?	Omogoča osredotočanje na poglavitne elemente vprašanja. Poveže izbrane besede z »veliko idejo«, ker so besede »orodje, ne stvari« (Wittgenstein), se lahko le približajo osrednji ideji.
Bi kdo rad zastavil vprašanje o vprašanju?	Povabilo k metavprašanjem, ki lahko vodi k razkritju zanimivih vidikov vprašanja. (Ne pozabite: ponudite čas za razmislek!)
Ali kdo razume to vprašanje drugače, kot smo ga razumeli do zdaj?	Izrazijo se perspektive tišjih udeležencev, ki bi med prevladujočo razpravo ostale pozabljene.
Smo pri tem vprašanju morda kaj spregledali?	Tako se izognemo prehitremu »sklepu« in odpremo nove raziskovalne poti.

Presoditi, kdaj posežemo vmes

Nič ne zajame umetnosti dobrega posredovanja bolj kot odločitev za poseg v dialog – tako *kako* kot *kdaj* to storimo. Morali boste poseči, ni pa trdne »znanosti« ali »prakse« intervencij, na katere bi se lahko oprli. Bodite pripravljeni na to, da se boste znašli na različnih točkah tega intervencijskega kontinuuma:

Nobenega neposrednega vpletanja

Pogosto, neposredno posredovanje

V grobem lahko rečemo: bolj ko je skupina izkušena, več je opazovanja. Ne zato, ker izkušeni udeleženci ne potrebujejo posredovanja, temveč zato, ker sami lahko v večji meri posežejo v dogajanje – drug drugega sprašujejo za pojasnila, dokaze, razloge, povezave itn. To je tudi naš temeljni cilj.

Odpravljanje težav

Glede na to, da nimamo trdno določenih pravil, navajamo nekaj primerov, kjer lahko pride do olajševalnih intervencij:

Sprožilec	Poseg	Namen
Preveč anekdotičnih prispevkov	»Slišim veliko zanimivih pogledov in zgodb, ampak ali bi kdo rad povedal, kako nam lahko ena od teh zgodb pomaga odgovoriti na naše vprašanje?«	Povezava konkretnih (življenjskih) izkušenj učencev s splošnejšo resnico – tj. premakniti raziskovanje na področje konceptov.
Preveč abstrakcij – nekateri učenci morda ostajajo v ozadju.	»Uf, to pa težko razumem. Mi lahko kdo pomaga s primerom, z nečim, kar bi mi pomagalo to razumeti?«	Kakor zgoraj, a obrnjeno. Potrди posredovalca kot zmotljivega soudeleženca.
Razpršeni prispevki	»Potrebujem pomoč! Težko povežem vse te misli. Ali kdo ve, kako bi jih lahko povezali?«	Večja enotnost v raziskovanju, tako da si vsi skupaj prizadevamo za večjo jasnost.
Ponavljjanje že omenjenega	»Ali smo Jakobovo misel slišali že kdaj prej? Kdaj?« (Vprašajte s prijaznim tonom, ne sarkastično!)	Spodbuja pozorno poslušanje in vodi k napredku v raziskovanju.

Naslednje »poteze« naj bi se spopadle s problemi v procesu raziskovanja:

Sprožilec	Poseg	Namen
Tekmovalno točkovanje	»Ne pozabite, da se ne trudimo premagati drug drugega, ampak premagati vprašanje!«	Vse opomnimo, da raziskovanje ni debata, cilj je napredovanje, ne zmaga.
Egoistični prikaz razgledanosti (čeprav je lahko strokovnost cenjena)	»Sebastjan, kaj je tvoja osrednja misel?« »Ela, kako nam to znanje pomaga pri našem razmisleku?«	Okrepiti iskanje pojmovne jasnosti, povezav in razumevanja in ne znanja kot takega.
Smejanje nekemu (in ne z nekom) ali njegovemu prispevku	»Ne vem, zakaj se nekateri smejejo – Nace, si opazil, da ...?«	Okrepi spoštovanje do vseh stališč, Nacetu pa pomaga razumeti, da njegov prispevek ni bil tako trapasto smejanje nekemu).
Spodkopavanje raziskovanja (redko)	»David, nam lahko poveš, zakaj si to rekel?«	Vztrajanje pri osebni odgovornosti za prispevke.

Pomoč raziskovalcem, ki imajo težave

Mnoga filozofska raziskovanja potekajo med poukom in težave so naravni del procesa, imamo jih lahko vsi. Posamezni otroci imajo lahko specifične težave s procesom raziskovanja. Pomagamo si lahko tako:

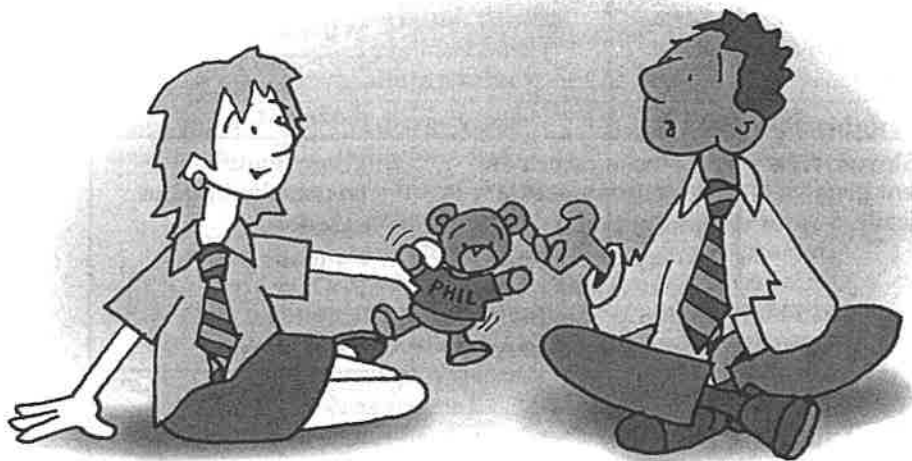
Težava	Pred raziskovanjem	Med raziskovanjem
Učenec je željan pozornosti, nemiren in nagnjen k telesni aktivnosti.	Razmislite, s katerimi vlogami bi pridobili pozornost tega učenca. Naj spremlja, kdo največ govori, naj beleži potek raziskovanja, ali pa stoji v ozadju in deluje kot »tekač« – premika predmet, od enega govorca k drugemu. (To pomaga tudi kot dodatek k času za razmislek, saj traja nekaj sekund, preden tekač predmet izroči drugemu govorcu.)	– Skupino opozorite na temeljna pravila. – Dajajte takojšnje in pozitivne povratne informacije (za dobro poslušanje, pozornost itn.), neželeno vedenje pa prezrite. – Vnesite druge dejavnosti, glej srednji stolpec. – Imejte dovolj premorov za dialoge ena-na-ena in kratke telesne aktivnosti.
Slabe slušne spretnosti	– Imejte razredno diskusijo o tem, kaj pomeni dobro poslušanje, in pri tem uporabite vizualne predstavitve bistvenih lastnosti. – Igre poslušanja za razvitje spretnosti (ena-na-ena).	– Vračajte se k vidnim pripomočkom. – Otroku naj bo pozoren na eno ali dve posebni stvari, na primer vsakič, ko nekdo reče, »Strinjam se z« ali »Ne strinjam se z«. Prešteje naj, kolikokrat se je ta stvar pojavila, in na koncu poroča.

Težava	Pred raziskovanjem	Med raziskovanjem
Neprikljubljen otrok	– Pri delu v parih učenca diskretno priključite priljubljenemu sošolcu. – Izberite sistem izbire vprašanj, ki ne izpostavlja izoliranosti učenca.	– Poiščite priložnosti, pri katerih je mogoče javno razumeti in ceniti prispevek učenca; njegov prispevek napravite vsem jasno razviden. – Previdno dajte vedeti, da najboljše misli ne prihajajo nujno od zvezdnikov ali najlepših ljudi.
Tog in usklajevalen mislec	Omogočite dovolj možnosti za naloge odprtega tipa in dejavnosti, ki imajo močan potek in zmanjšujejo pomen ene zelene rešitve (na primer »Če je 12 odgovor, kaj je vprašanje?«).	– Poudarite, da moramo, zato da pridemo do najboljših odgovorov, preučiti veliko odgovorov. Tudi tiste, ki se sprva zdijo neumni. – Opazite in okrepite toleranco do večpomenskosti in pomanjkanja gotovosti, pa tudi raziskovanja številnih možnosti.
Slovenščina kot drugi jezik	Za otroka pripravite izkušnjo spodbude vnaprej in mu pomagajte, da postane »strokovnjak« v tem, preden je spodbuda predstavljena razredu.	– Prepoznavajte in izpostavite ključne besede. – Zaupajte procesu FZO, ki krepi jezikovne sposobnosti.

Zadnje besede

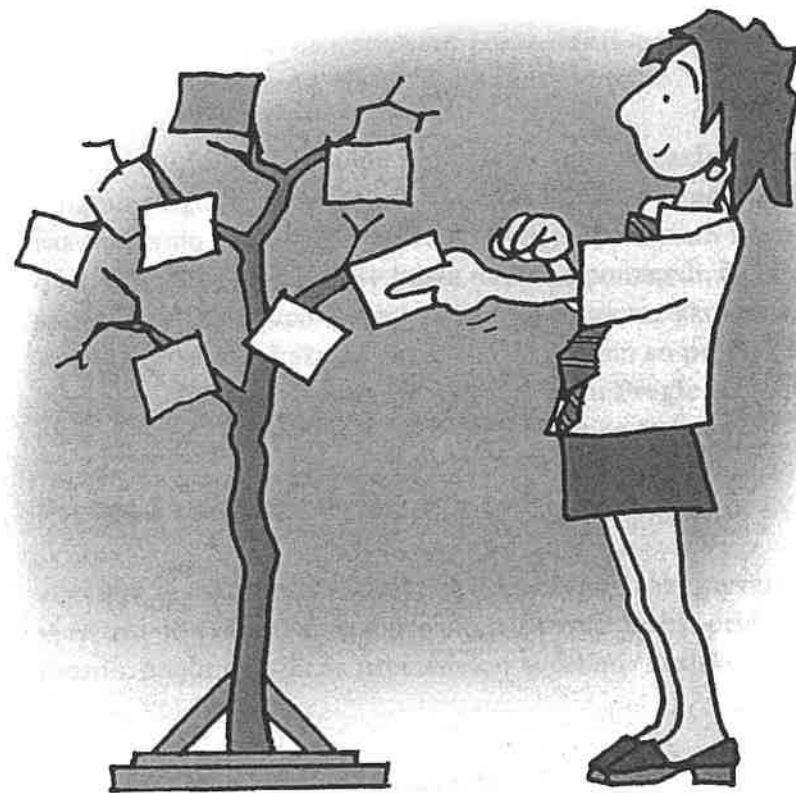
Vsa raziskovanja se iztečejo, če ne zaradi drugega, pa zaradi zvonca ob koncu ure. Nekaj minut prihranite za Zadnje besede, ki so lahko kratki pogovori z vrstnikom ali pa pogovor celotne skupine v krogu. To vpliva na konec raziskovanja in je pogosto čas, ko tišji otroci spregovorijo prvič. Navedli bomo tri primere zaključkov.

1. Predaj predmet (na primer kip *Misleca* ali *Filozofskega medvedka*): otroci si v krogu podajajo predmet in so tako povabljeni h kratkemu zadnjemu prispevku. Govori lahko tisti, ki drži ta predmet. Prispevek je lahko neka sklepna misel; novo vprašanje; nekaj, o čemer hočejo še naprej razmišljati; ali pa le nekaj besed. (Prispevek je lahko v obliki stavka ali le niz besed.) Otroci naj imajo tudi možnost, da predmet le dajo naprej, ni jim treba govoriti.

2. Zapis razmišljanja: prosite za *kratek* zapis zadnjih besed na listek papirja ali samolepilni listič. Vsakdo lahko začne tako, da prebere svoje besede in listek: položi v škatlo; ga pritrdi na »drevo znanja« v središču kroga; ali prilepi na izobešen plakat z diagramom. Vrstni red učencev ni pomemben, a pustite nekaj sekund časa med dejavnostmi posameznih udeležencev in bodite pozorni na vse, ki želijo priti na vrsto.

3. Pokaži spremembo (hitro in lahko): zamenjajte svoj sedež, če ste med raziskovanjem spremenili svoje mnenje (ali mišljenje) o nečem.

Pomen refleksije

Otroci se ne učijo iz izkušenj. Učijo se z refleksijo o izkušnjah.
Neville West

Tako, vodili ste prvih nekaj raziskovanj. Vaši učenci so se lepo odzvali na priložnost za odprto raziskovanje in razgovor. Zaznate lahko celo napredek pri posameznih učencih in napredovanje razreda. Kako lahko to nadgradite?

FZO je vedno razumela, da imata **refleksija** in **raziskovanje** ključno vlogo pri dobrem učenju. Refleksija ne le pomaga pri razumevanju, ampak utrjuje tudi učenje – predvsem učenje o učenju. Skupini učencev boste najboljše pomagali, če jih spodbudite, da *skupaj* premislijo sam proces raziskovanja. Razmislijo o tem, kako so razmišljali in o čem so premišljevali. Poskusite nekaj časa nameniti formalnemu **Pregledu**, najbolje ob koncu ure ali dneva, morda vsaj ob koncu tedna.

Pregled vsebine – vizualna predstavitev

»*Lotimo se metaučenja!*« kot pot do globljega razumevanja verjetno od vaših učencev pričakuje preveč! Boljši prvi korak je morda, da jih prosite za premislek o »vsebini« raziskovanja, a o vsebini kot *celoti*.

Vizualna predstavitev raziskovanja je lahko diagram ali miselni zemljevid (organiziran po pojmi in ne po času), ki nam je lahko v veliko pomoč, ko ugotavljamo, kateri so bili ključni

postanki na raziskovalni poti in večji premiki v razmišljanju vaših učencev. Pogovor o teh premikih jim omogoča spoznati, da dobro mišljenje vključuje pripravljenost na naslednje strateške poteze:

- premislek/preizpraševanje predpostavk ali trditev,
- dajanje primerov in protiprimerov,
- primerjava in povezovanje pojmov,
- ugotavljanje razlik.

Pregled vsebine – druge ideje

Najpreprostejše ustvarjanje diagramov ali miselnih zemljevidov je osredotočanje na ključne besede ali pojme. Te lahko prevzamemo iz Zadnjih besed, tako kot si sledijo govorci, ali pa iz skupinske »poplave besed« na koncu. Tukaj je še nekaj drugih možnosti.

- Povabite »zasledovalce« ali **»zalezovalce velikih tem«** k zapisovanju poteka raziskovanja. To lahko storijo, če želijo, na stojalu z listi ali pa v svojem zvezku. Beleženje bo pomagalo pri poznejšem Pregledu. Spodbudite lahko zapis misli in imena tistega, ki jo je izrazil.
- Bodite pozorni bolj na vprašanja kakor na pojme. Spodbudite **»opazovalce vprašanj«**, da prisluhnejo novim vprašanjem med raziskovanjem in pazite na to, da jih zabeležijo. Raziščite povezave med novimi in izvornimi vprašanji, da pripomorete k strategiji mišljenja.

- Osredotočite se na **»miselno besedišče«** (ali kot lahko temu rečemo »majhni pojmi za velike misli«), torej dejstva/mnenja, strinjanje/nestrinjanje, dokaz/razlog. Spodbudite razred, da ustvari svoj seznam takšnih besed in označi, kolikokrat se posamezni pojmi pojavijo med raziskovanjem.
- **Snemajte** raziskovanje, opozorite na dobre ideje pri pregledu.

Nekaj osnovnih orodij za vrednotenje

Povzetki ne pripomorejo le k pregledu misli, ki so se pojavile, ampak tudi k njihovemu vrednotenju. Vodi naj nas vprašanje: *»Kaj, kar smo se naučili pri tem raziskovanju, nam lahko pomaga pri tem, da nam bo šlo drugič bolje?«* Obstaja vrsta temeljnih orodij, ki nam lahko pri tem pomagata.

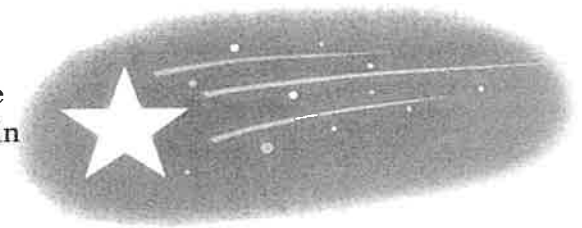
Najpreprostejši je de Bonov PMZ (ali plus/pozitivno, minus/negativno in zanimivo/nevtrarno).

PMZ lahko uporabljamo pri vrednotenju katerihkoli vidikov raziskovanja, a uporaben je zlasti v odnosu do posameznih stopenj. Majhne skupine ali celoten razred lahko spodbudimo, da oceni/-jo začetno dejavnost, spodbudo ali izbiro vprašanj itn.

Drugo priljubljena orodja so:

- Bilo je dobro, a bilo bi še bolje, če ...
- Utrinek in želja (nekaj, kar nam je šlo dobro, in predlog za izboljšanje).

Namig: ko dobimo predloge za izboljšanje, jih zapišimo in uporabimo pri načrtovanju nadaljnjih raziskovanj.

Preverba osnovnih dogovorov

Drug način, ki ga lahko uporabimo pri povzetku, so temeljni dogovori, ki so orisani v prvem poglavju te knjige. Ti so še posebno pomembni v prvih dneh tvorbe skupnosti raziskovanja. Da dodate globino vrednotenju, poskusite biti pozorni ne le na to, ali so te lastnosti in obnašanja prisotni ali ne, ampak spremljajte oblikovanje navad ali vrlin, razvoj katerih lahko opazamo sčasoma.

Skupnost lahko na primer vprašamo, kako dobro jim gre pri:

- Spoštljivosti: spoštovanje drugih in njihovih idej (brez prekinjanja, skakanja v besedo, LEONG: Le Ena Oseba Naenkrat Govori);
- Odrprtosti: prožnost, pripravljenost spremeniti svoje mnenje;
- Konstruktivnosti: zavesten trud za boljše ideje in lepše obnašanje;
- Razumnosti: navedba in sprejemanje razlogov, tvorba ugotovitev;
- Antidiskriminatornosti: prijateljsko vedenje, lahko izraziš nestrinjanje, a nisi zoprni ali neprijeten;
- Temeljitosti, vztrajnosti: misliti stvari do konca in pogumno vztrajati pri svojih stališčih;
- Empatiji: ceniti, upoštevati občutke in izkušnje drugih;
- Sončni, optimistični naravnosti: smisel za humor, pozitivnost.

Namig: podajanje primerov in pojasnjevanje teh vrednot bi bilo del Pregleda, ker spodbuja prevzemanje in razvoj novih konvencij in vrlin.

Ogrodje FZO

V prejšnjem poglavju smo omenjali štiri lastnosti mišljenja. Razumemo jih lahko tudi kot glavno ogrodje za naprednejše vrednotenje skupnosti raziskovanja. Tukaj mišljenje predstavljamo še v obliki tabele:

Oblika mišljenja	Najbolj znana praksa	Preprosta razlaga
Skrbnost	Poslušanje in vrednotenje	Mislimo na druge
Sodelovanje	Govorjenje in podpiranje	Mislimo z drugimi
Ustvarjalnost	Predlogi in povezovanje	Mislimo sami
Kritičnost	Zastavljanje vprašanj in navedba razlogov	Mislimo o mišljenju

Vsako od teh oblik mišljenja lahko razumemo kot samostojno smer ali celo kot nasprotujoče si smeri (ustvarjalno proti kritičnemu ali kritično proti skrbnosti). A pri FZO se te oblike dopolnjujejo in namerno si prizadevamo za harmonijo med njimi. Skupnost raziskovanja je skupina **kritičnih prijateljev**, ki se trudi skupaj priti do boljših idej.

Skrbno mišljenje – kaj iščemo (osnovno)

Matthew Lipman je pojem »skrbi« uvedel kot nasprotje nagnjenosti k prevelikemu poudarjanju kritičnega mišljenja. Njegovo razumevanje skrbnega misleca pomeni tistega, ki je občutljiv za druge ljudi, perspektive in smisle – **razumevajoča** in ne le razumna oseba. Ključno zanj je, da tako dobro posluša, kakor govori (ali celo bolje!).

Seveda lahko »preverimo«, ali nekdo posluša, tako da ga prosimo, naj ponovi to, kar je nekdo drug rekel. A to je preveč

»učiteljsko«. Bolje je, da občasno ustavimo raziskovanje in učence prosimo, naj v parih ponovijo, kaj je X ravnokar rekel. Še bolj ambiciozno je, če jih prosimo, da v paru ponovijo, kaj so rekli zadnji trije govorniki.

Pri povzetku lahko učence prosite, naj v paru drug z drugim premislijo, ali menijo, da jim gre poslušanje bolje in če jim gre, kaj je **dokaz** za to.

Namig: spodbudite jih k navedbi različnih oblik dokazov (na primer »ne skačem v besedo«) na seznamu »Skrbnega mišljenja« in spodbudite omembo tega seznama pri vseh urah, ne le pri urah FZO.

Skrbno mišljenje – kaj iščemo (napredno)

Drugi dokazi dobrega poslušanja, ki se lahko pojavijo na seznamu, so lahko:

- odgovori, povezani z besedami prejšnjih govorcev, izrečeno je tudi ime govornika;
- povezane opazke, torej tiste, ki so jasno povezane s prej izrečenim.

Namig: takšno vedenje lahko zapisujemo med uro ali pri Pregledu, a najboljši način za izpostavitve takšnega vedenja je, če raziskovanje snemamo in si ga kmalu zatem ogledamo. Skrbno mišljenje lahko ovrednotimo tudi na globlji ravni. Ann Sharp, Lipmanova najbližja sodelavka, ga je pojasnila kot **hvaležno mišljenje**. Torej ne gre le za prepoznanje, da imajo drugi drugačno perspektivo in cilje, ampak da cenimo njihov prispevek. Spodbudite učence k izražanju »pohval« temu, kar je nekdo drug rekel in kar jim je bilo še posebej všeč. Izogibajte pa se temu, da bi posamezne ideje hvalili vi sami, saj s tem lahko zmanjšate zaupanje učencev v njihovo lastno sodbo. Bodite

pripravljeni na pohvalo načina, *kako* se učenci izražajo, torej na njihovo **skrbnost pri komuniciranju**.

To lahko postavite tudi v središče ure FZO, a prepričajte se, da ostane tudi središče za ovrednotenje v Pregledu.

Sodelovalno mišljenje – kaj iščemo (osnovno)

Sodelovalno mišljenje je od vseh lastnosti FZO raziskovanja morda najtežje označiti z besedami, a je najbolj razširjeno v zdravi skupnosti raziskovanja. Obstoje »skupnosti« implicira, da ljudje sodelujejo. A kako to postane model mišljenja, v čem se kaže in kako to vrednotimo?

Kot model mišljenja gre za pravo nasprotje »tekmovalnega« mišljenja, kakršno je morda spodbujeno v debatah. Gre za mišljenje, pri katerem je bistveno, da konstruktivno pomaga drugim. Nekaj načinov, kako lahko to potrdimo, ovrednotimo in spodbujamo:

- pozitivna vloga pri dejavnostih, tudi pri zastavljanju vprašanj in glasovanju;
- pripravljenost na govorjenje in prispevanje k raziskovanju;
- podpirati druge, ki se trudijo govoriti ali izraziti mnenje;
- spodbudna obrazna mimika (smehljanje, kimanje itn.).

Sodelovalno mišljenje – kaj iščemo (napredno)

Ko skupnost raziskovanja dozoreva – morda po pol leta rednega raziskovanja –, lahko pričakujete številne spremembe v odnosu članov. Vaši učenci se bodo manj pritoževali nad tem, s kom delajo in govorijo. Na splošno bodo prijaznejši, ustrežljivejši (ne le v filozofskih raziskovanjih). Vse to je lahko tudi znamenje skrbnejšega mišljenja.

Napredek pri odnosu do nečesa spremljamo težje kot napredek pri spretnostih. A bodite pozorni na znake tega, da je nekdo pripravljen postaviti interese drugih pred lasten interes, na primer:

- otrok da drugemu »prednost« pri govorjenju;
- nekdo zavestno igra posrednika med dvema vidikoma;
- ljudje se raje javljajo za naloge.

Eno od najbolj zadovoljujočih znamenj sodelovalnega mišljenja je, da otroci sami prevzemajo **odgovornost za proces** raziskovanja, tako da na primer predlagajo spodbude, vodijo različne korake, kot so zastavljanje vprašanj, glasovanje ali celo samo raziskovanje. Takšno odgovornost jim prepustite vedno, ko je to mogoče.

Ustvarjalno mišljenje – kaj iščemo (osnovno)

Ustvarjalnost je moč povezovanja na videz nepovezanega.
William Plomer

FZO se osredotoča na ustvarjanje *idej* in ne na ustvarjanje *produktov*. Ustvarjalne ideje se

med raziskovalnim procesom pogosto pojavljajo. Skoraj vsak besedni prispevek k raziskovanju lahko razumemo kot unikaten proizvod trenutka. Včasih učenci celo sami sebe presenetijo s tem, kar rečejo!

Namig: poskusite dati imena ustvarjalnim potezam, ko se pojavijo. Na primer:

- »Hvala za ta **predlog**.«
- »To zveni kot **alternativa**.«
- »To je dobra **navezava**.«

Tako boste v Pregledu lažje prepoznali korake v mišljenju in spodbudili učence k še več takšnim potezam v prihodnje.

Ustvarjalno mišljenje – kaj iščemo (napredno)

Človekov um se, ko ga enkrat raztegne nova ideja, nikoli ne povrne v prvotne dimenzije.
Oliver Wendell Holmes

Filozofsko raziskovanje si prizadeva **najti smisel**. Tudi samo iskanje smisla je ustvarjalen proces. Celo na ravni »znanih dejstev« je treba najti nekaj smisla. Na ravni razlage človeških čustev in vrednot pa potrebujemo veliko ustvarjalnosti, delno z uporabo domišljije in empatije. To je stalen cilj filozofskega raziskovanja: tako vi kot vaši učenci se morate zavedati, da ustvarjate nove pomene drug za drugega.

Namig: če le s težavo razumete izrečeno, se ne bojte prositi za **razlago**. Ko bodo vaši učenci sledili vašemu modelu in pretresali misli drugih (pa tudi vaše misli!), takrat boste vedeli, da so na poti k aktivnim iskalcem smisla.

Dobra metafora za ustvarjalno mišljenje govori o »raztezanju«

mišljenja na nove načine. Pare lahko pri Pregledu vprašate, kako se je njihovo mišljenje (in občutje) raztezalo (kako je bilo izzvano in kako se je širilo) med raziskovanjem.

Kritično mišljenje – kaj iščemo (osnovno)

Temeljni pomen »kritičnega« je »sodba«, kar seveda vključuje tako pozitivno kot negativno vrednotenje in odločanje. Udeleženci FZO so spodbujeni k razmišljanju o mišljenju drugih in o lastnem mišljenju. Ob tem pa naj čim bolj presojajo in se odzivajo. Pravzaprav se odločajo, katerim idejam verjeti, jih ceniti ali celo: v skladu s katerimi živeti.

Spraševanje in razmislek sta pri takšnem mišljenju tesno povezana. Spraševanje omogoča prehod k boljšemu mišljenju, razmislek pa daje okvir, znotraj katerega razvijamo in vrednotimo ideje.

Namig: spodbujati moramo zastavljanje vprašanj vseh vrst in jih tudi vrednotiti: takrat, ko se pojavijo, ali med Pregledom. Podobno moramo »poteze« in argumente označiti, najbolj takoj, ko nastanejo. Nekaj ključnih besed, ki so nam pri spremljanju v pomoč:

Nivo 1 ampak, zato, če, potem, zatoorej, bodisi, ali, morda, mogoče, bi, ne bi, vedno, nikoli, enako, različno

Nivo 2 argument, veljaven, premisa, dokaz, razlog, implicira, sledi, sklep, primerjava

Kritično mišljenje – kaj iščemo (napredno)

Lahko bolj precizno določimo, za kakšna vprašanja in jezik utemeljevanja si moramo prizadevati v naprednejši skupnosti raziskovanja.

Vprašanja lahko zastavljamo z naslednjimi nameni:

- **pojasniti** – kadar pomen ni jasen;
- **ponazarjati** – kadar bi primer napravil pomen jasnejši;
- **poenostaviti** – kadar je bilo veliko rečenega in ni bilo osredotočenja na »bistveno«;
- **poudariti** – kadar ni bilo povedano dovolj in potrebujemo več podrobnosti;
- **pričevati** – kadar bi izkušnja iz prve roke pomagala prepričati;
- **utemeljevati** – kadar potrebujemo oporo, da nekaj postane bolj verjetno;
- **omejiti** – kadar moramo preveriti obseg trditev;
- **določiti zadržke** – kadar moramo opozoriti na izjemo ali vzpostaviti razlikovanje (distinkcijo).

Namig: natisnite in razdelite besede, navedene zgoraj, vsem učencem in jih povabite, da vsako od njih uporabijo pri raziskovanju. To bo pripomoglo k večji osredotočenosti mišljenja, a te spretnosti morate ovrednotiti tudi pri Pregledu. (Uporabljajte tudi sinonime, kakršni so »razložiti«, »potrditi«, »preveriti«, »premeriti« itn.)

Od refleksije k razjasnitvi

V Pregledu si lahko ogledamo številne različne spretnosti mišljenja. A biti dober mislec ni le skupek zunanjih spretnosti, FZO izpostavlja tudi pomen **nagnjenja**, **narave** učencev. V FZO so Pregledi del širše sheme, kjer vaši učenci drug drugemu pomagajo pri gradnji ne le običajnega razumevanja in obnašanja v skupnosti, ampak tudi pri graditvi osebnostnih lastnosti in značaja.

Tako so vaše odlike učitelja filozofije – intelektualna ponižnost, širina duha, spoštovanje in razumnost – lahko enako spodbujene tudi pri vaših učencih in same po sebi ovrednotene.

Enako velja za lastnosti, ki jih nakazuje akronim na strani 88.

Ne glede na to, katere osebnostne lastnosti ali kakovosti ženejo vas, je med najpomembnejšimi »odločnost«, vztrajanje pri tem, da nam bo šlo drugič bolje. Pregled moramo zato vedno končati pozitivno z »In kako naprej?«.

Načrtovanje

Poleg vrednotenja in načrtovanja razvoja spretnosti in nagnjenosti lahko nekaj časa v Pregledu koristno posvetite tudi vsebini, ki je nastopila pri filozofskem raziskovanju, in jo povežete z drugimi področji raziskovanja in učnega načrta.

Namig: med Pregledom vprašajte, ali so kakšne ideje/pojmi, ki so izšli iz spodbude ali raziskovanja, s katerimi bi želeli nadaljevati. Morda lahko ponudite vajo ali načrt pogovora, ki bi razširil njihovo razmišljanje. Lahko pa ponudite kot temo nekaj področij iz učnega načrta, ki bi jih lahko raziskali s pomočjo predlaganih pojmov.

Lahko postane povsem običajno, da zastavimo naslednje praktično vprašanje: »Ali ima kdo kakšno idejo, kaj bi lahko uporabili kot spodbudo pri naslednji uri raziskovanja?«

Predlogi, ki vam jih dajo učenci, kot so reklame, pesmi, kratki videi, vam lahko veliko povejo o tem, kako povezujejo in razumejo lastno učenje.

Inherentna in instrumentalna vrednost

Po vsej tej pozornosti na spretnosti in navade, ki jih lahko razvije filozofsko raziskovanje, ne pozabimo na tisto, v čemer lahko zares uživamo kot **dobrem po sebi**. Prav je, da iščemo znamenja napredka in gledamo, kje in kako bi še lahko

napredovali, a ne smemo postati obsedeni s podrobnostmi in meritvami. FZO ni nekaj vredna le, če vodi k boljšim rezultatom pri drugih stvareh. Že tako ali tako imamo veliko dela!

Mirno se lahko veselite »dobrega« raziskovanja, ne da bi čutili potrebo po meritvah. Raziskovanje lahko doseže ravni, ki jih druge učne ure ne morejo. To boste lahko videli že samo iz dejavnosti udeležencev in izjav, kot je »*Možgani me bolijo.*«

Uspeh lahko merimo le s preprosto potezo, na primer z »dvignjenim palcem« na koncu ure, ali tako, da učence spodbudimo, da zvečer svoje navdušenje in ideje delijo s starši.

Zaščita FZO v učnem načrtu

FZO ima pogosto takojšen pozitiven učinek tako na učence kot na učitelje, omogoča jim, da raziščejo nove ideje na nove načine. Potrebuje pa tveganje in predanost tako z vaše strani kot strani šole. Poleg tega pa učinek FZO lahko zbledi, če ni del ustaljenega urnika.

Vsaka šola je drugačna in vsaka šola lahko najde svojo lastno kreativno rešitev za vključevanje FZO v učni načrt. Naslednja stran ponuja nekaj predlogov.

Zlata, srebrna in bronasta pot vključevanja FZO

	Bronasta	Srebrna	Zlata
	1 ura na teden	1,5 ure na teden	2 uri na teden
K a k o ?	Govorjenje/ poslušanje ali ure pismenosti	Govorjenje/ poslušanje ali ure pismenosti na začetku tedna + pol ure na koncu vsakega tedna za Pregled in Načrtovanje.	Govorjenje/ poslušanje ali ure pismenosti + dve uri: ena za Pregled in Načrtovanje; druga za »Vajo« tj. za vežbo določenih spretnosti.
P r e g l e d	Vsaka četrta ura: 1. Socialen/ komunikativen 2. Emocionalen/ afektiven 3. Mišljenje/ kognitiven 4. Osebnostni/interesi/ vrednote In povezovanje z drugimi predmeti, na primer z matematiko, zgodovino, znanostjo.	Osredotočamo se na isto kot pri bronasti poti, a podrobneje; načrtovanje nadaljnjih vprašanj/ spodbud za refleksijo (za naslednjo uro) in nadaljnja vprašanja za raziskovanje (v drugih delih učnega načrta). Mogoče tudi bolj sistematično povezovanje z drugimi predmeti.	Kot pri srebrni poti, a dodatna »Vadbena« ura se osredotoča na dogovorjene spretnosti/ nagnjenja, z uporabo vaj iz vira, na primer www.p4c.com, ali s tistimi, ki ste jih razvili sami.

Viri

Trening

No, pa ste prišli tako daleč. Hvala. Če še niste poskusili FZO, ste verjetno eden od naslednjih:

- a) ste noro navdušeni in jo hočete nemudoma preizkusiti.
- b) Imate zadržke in si želite izvedeti več.
- c) Ste neskončno z dolgočaseni, a imate obsesivno-kompulzivne motnje in boste nadaljevali branje do bridkega konca, preden boste to knjigo odložili v vašo brezhibno, po abecedi urejeno knjižnico.

Ali lahko predpostavimo možnost a ali b? Če lahko, je najboljši vir za dostop do podpore za vaše eksperimente ali nadaljnja raziskovanja prav visokokakovosten trening v FZO. Medtem ko smo mi neutrudno (okej, sporadično) delali na tem, da bi to knjiga naredili tako uporabno, kot je le mogoče, vam nič ne bo tako v pomoč pri dojetanju izkustvenega procesa kot prav sama izkušnja procesa. Od leta 1990 izobraževalna dobrodelna organizacija SAPERE (www.saperc.org.uk) ponuja in omogoča priznan, praktičen trening v FZO. Prosimo, da jim to pomagata nadaljevati. Ne pozabite: »*Praktično ne pomeni nepremišljeno*« (Joe Renzulli).

Druge uporabne spletne strani

<http://www.icpic.org/> (Svetovna FZO mreža)

<http://www.montclair.edu/cehs/academics/centers-and-institutes/iapc/> (Inštitut za izboljšanje filozofije za otroke, New Jersey – izvirna stran FZO)

<http://www.p4c.org.nz> (med bolj jasnimi od številnih mednarodnih strani)

http://www.teachingchildrenphilosophy.org/wiki/Main_Page
(ZDA stran z izvrstnimi nasveti in viri)

<http://depts.washington.edu/nwcenter/> (stran Severozahodnega centra v Seattlu, ZDA, vključno z »Wondering aloud« – praktičnim blogom direktorice centra)

<http://menon.eu.org/> (ambiciozen FZO projekt, ki vključuje 11 evropskih držav)

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0267152042000248016>

Priporočena branja za temeljitejšo razumevanje

Idealno v povezavi s kakovostnim treningom vam bodo naslednji naslovi v pomoč pri razvijanju vašega strokovnega znanja:

- *Children as Philosophers – Learning Through Enquiry and Dialogue in the Primary Classroom.*
Avtorica Joanna Haynes; izšla leta 2008, Routledge (prežeta s FZO prakso in se ne izogiba malenkostim, ki se pojavijo).
- *Critical Thinking in Young Minds.*
Avtor Victor Quinn. Pri David Fulton, 1997 (ne FZO *per se*, a najboljši mogoč spomenik kritičnemu mislecju srednjih let, ki je umrl na svojem vrhuncu).
- *Philosophy in the Classroom.*
Avtor Matthew Lipman idr. Izdano pri Temple University Press, 1980 (več kot tri desetletja stara knjiga, a daleč od zastarele – še vedno izvrsten uvod v FZO).
- *Little Big Minds – Sharing Philosophy with Kids.*
Avtorica Marietta McCarthy. Izdano pri Tarcher/Penguin,

2006 (znova ne ravno FZO *per se*, a odličen vir, ki daje, kar obljublja na naslovnici).

- *Philosophy with Teenagers – nurturing a moral imagination for the 21st century.*
Avtorja Patricia Hannam in Eugenio Echeverria. Izdano pri Network Continuum, 2009 (sam naslov ponuja krasen odgovor na katerokoli vprašanje šolskega inšpektorata o vaši praksi: »No, sem v procesu razvijanja moralne domišljije za 21. stoletje – je to v redu?«).
- *Teaching Thinking.*
Avtor Robert Fisher. Izdano pri Continuum, 2003 (sijajen uvod v sokratski pristop k izobraževanju) ali *Creative Dialogue*, Routledge, 2009.
- *The School and Society and The Child and the Curriculum.*
Avtor John Dewey. Izdano pri University of Chicago press, 1990 (ključni deli enega od dedkov FZO) ali pa si oglejte My Pedagogic Creed na <http://dewey.pragmatism.org/creed.htm>.
- *Poti filozofije.*
Avtor Bryan Magee. Izdala Mladinska knjiga, 2002 (mojstrsko dosegljiv in zgoščen uvod v domet zahodne filozofije).
- *Thinking in Education*
Avtor Matthew Lipman, izdano pri Cambridge University Press, 2003 (temeljno besedilo, ki ga je napisal sam Lipman).
- *Thinking Together – Philosophical Enquiry for the Classroom*
Avtor Philip Cam, izdano pri Hale & Iremonger, 1995.

- Hladnik, Alenka (ur.), *Šola, mišljenje in filozofija: filozofija za otroke in kritično mišljenje*, Pedagoški inštitut, Ljubljana 2008.
- Šimenc, Marjan, *Nove prakse filozofije*, Pedagoška fakulteta, Ljubljana 2016

Viri za delo v razredu

Starost 3–7

- *But why? Developing Philosophical Thinking in the Classroom* (priročnik za učitelje)
Avtorja: Sara Stanley in Steve Bowkett. Izdano pri Network Educational Press, 2004.
- *First Stories for Thinking and First Poems for Thinking*
Avtor Robert Fisher. Izdano pri Nash Pollock, 1999 in 2000.
- *Helping Young Children to Ask Questions*
Avtorica Vicky Charlesworth. Izdano pri Lawrence Educational, 2004
- *Philosophy for Children – Ideas and activities to unlock current topics*
Avtorica Marilyn Bowles (del serije Key Issues). Izdano pri A C Black, 2008.
- *Storywise*
Karen Murriss in J Haynes. Izdano pri Dialogue works, 2000 (izvrsten priročnik kot podpora osmim klasičnim slikanicam; dostopno tudi kot e-knjiga prek www.p4c.com)

Starost 7–14

- *20 Thinking Tools* Philipa Cama. Izdano pri ACER Press, 2006.
- *Games/Stories/Poems/Vaules for Thinking* avtor Robert Fisher. Izhajalo pri Nash Pollock, 1996-2001
- *Philosophy Through Storytelling* avtorice Pauline Purcell. Izdano pri Speechmark, 2010.
- *Philosophy in the Classroom* avtor Ron Shaw. Izdano pri Routledge, 2008.
- *Thinking Stories 1-3 in Teacher Resource/Activity Books* Philip Cam (ur.). Izdano pri Hale & Iremonger, 1993, 1994, 1997.

Starost 14–18

- *Socratic Circles – fostering critical and creative thinking in middle and high school* avtor Matt Copeland. Izdano pri Stenhouse Publishers, 2005.
- *The Philosophy Files (1 & 2)* avtor Stephen Law. Izdano pri Orion Children's Books, 2000, 2003. V slovenščini Law, *Modrijanovi zapiski*, Miš, 2005.
- *The Pig That Wants to be Eaten – and 99 other thought experiments* avtor Julian Baggini, izdano pri Granta Books, 2005.
- *The Simpsons and Philosophy – the D'oh! Of Homer* avtor William Irwin idr. Izdano pri Carus Publishing, 2001.
- *Newswise* R. Sutcliffe in S. Williams (Časopisni članki trajne vrednosti, izdani na CD-ju prek www.dialogueworks.co.uk,

ali dosegljivi posamično, med drugimi viri na www.p4c.com, spletni podpora virov/sodelovanj.)

Odlične slikanice (starost 3-7)

Avtor	Naslov	Tema
Jez Alborough	<i>Some Dogs Do</i>	Samozavest, samozaupanje/ambicije
Peter Bowman	<i>I Wish I Were Big</i>	Prizadevanje/zadovoljstvo
John Burningham	<i>Would you rather ...</i>	Izbire
John Bush in Korky Paul	<i>The Fish Who Could Wish</i>	Pohlep/modrost
Eric Carle	<i>The Bad-Tempered Ladybird</i>	Zanetiti prepir/deliti
Eric Carle	<i>Zelo lačna gosjenica</i>	Sprememba/Rast/Hrana
Julia Donaldson in Axel Scheffler	<i>Zverjasec</i>	Duh/um nad materijo
Mem Fox in Vladimir Radunsky	<i>Where the Giant Sleeps</i>	Sanje/mitična bitja
Helme Heine	<i>The Most Wonderful Egg in the World</i>	Lepota/popolnost
Pat Hutchins	<i>The Very Worst Monster</i>	Ko te družina ne upošteva
Pat Hutchins	<i>Clocks and More Clocks</i>	Narava časa
Maurice Sendak	<i>Tja, kjer so zverine doma</i>	Divje/domače

Odlične slikanice (starost 7-11)

Avtor	Naslov	Tema
Istvan Banyai	<i>Zoom</i>	(Po)gledati поблиže, globlje, dlje
Anthony Browne	<i>Piggybook</i>	Seksizem
Michael Foreman	<i>A Child's Garden – A story of hope</i>	Upanje/sprava
Toby Forward in Izhar Cohen	<i>The Wolf's Story</i>	Nasprotujoče si perspektive
Roberto Innocenti in Ian McEwan	<i>Rose Blanche</i>	Otrokova izkušnja vojne
Colin McNaughton in Satoshi Kitamura	<i>Once Upon an Ordinary School Day</i>	Domišljija/zamišljanje nemogočega
Hiawyn Oram in Satoshi Kitamura	<i>In the Attic</i>	Percepcija/možnosti/domišljija
Jon Scieszka in Lane Smith	<i>Squids Will Be Squids</i>	Pripovedke za današnji čas
Dyan Sheldon in Gary Blythe	<i>The Garden</i>	Vezi s preteklostjo/oskrbnišтво
Shaun Tan	<i>Rdeče drevo</i>	Upanje/soočanje s stisko
Colin Thompson	<i>Falling Angels</i>	Sanje/možnosti/smrt
Chris Van Allsburg	<i>The Stranger</i>	Letni časi/sprememba/sprejemanje

Odlične slikanice (starost 11–16)

Avtor	Naslov	Tema
Neil Gaiman in Dave McKean	<i>The Day I Swapped my Dad for Two Goldfish</i>	Družinsko življenje/ rivalstvo med brati in sestrami
John Marsden in Shaun Tan	<i>The Rabbits</i>	Zgodovinski »glas«/ imigracija
Jon Scieszka in Lane Smith	<i>The Stinky Cheese Man and Other Fairly Stupid Tales</i>	Neorganizirane, postmodernistične priredbе znanih zgodb
Jon Scieszka in Lane Smith	<i>Squids Will Be Squids</i>	Pripovedke za današnji čas
Shel Silverstein	<i>Drevo ima srce</i>	Daritev, dajanje/ ljubezen
Shaun Tan	<i>Rdeče drevo</i>	Upanje/soočanje s stisko
Shaun Tan	<i>Izgubljena stvar</i>	Spadati/pripadnost
Shaun Tan	<i>The Arrival</i>	Imigracija (dolga, nebesedna slikanica)
Colin Thompson	<i>Stolp do sonca</i>	Okolje/oskrbništv
Colin Thompson	<i>Falling Angels</i>	Sanje/možnosti/smrt
Colin Thompson	<i>How to Live Forever</i>	Modrost/iskanje smisla
Margaret Wild in Ron Brooks	<i>Fox</i>	Izdaja/prevara/ prijateljstvo/ ambicioznost

Spremeni mesto, če ... (postopek)

Svetujemo vam, da občasno ustvarite priložnosti, kjer vaši učenci delajo z vrstniki, s katerim se običajno ne razumejo (glej str. 23). Tukaj je nekaj primerov, kako to doseči:

Sodelujoči morajo sedeti tako blizu krogu, kot je mogoče, brez ovir (kot so knjige ali torbe) v krogu. Posrednik pravi »Spremeni

mesto, če ...«, čemur sledi trditev, ki drži za nekatere, a ne za vse v krogu. (Za primer razpona glej spodaj.) Tisti, ki jih trditev zadeva, spremenijo mesto in po nekaj ponovitvah bo skupina dobro in temeljito premešana.

To aktivnost lahko ponovite ob različnih priložnostih, ko predstavljate nove izzive in besedišče. Na primer, prvič se lahko osredotočite na **izkušnjo** otrok, predstavljeno kot »stvari«, ki so se vam zgodile. Naslednjič lahko otrokom pomagate raziskati idejo **lastnine**, predstavljeno kot stvari, ki jim pripadajo. Druga področja raziskovanja so lahko **dosežki, sposobnosti, znanje, preference, mnenja** itn.

Spremeni mesto, če ... (primeri)

Vzorci stavkov za »Spremeni mesto, če ...«

1. Spremeni mesto, če ... ti je že kdo potunkal glavo pod vodo.
2. Spremeni mesto, če ... imaš par japonk.
3. Spremeni mesto, če ... si že splezal/-a na vrh drevesa.
4. Spremeni mesto, če ... lahko bereš stvari obrnjene na glavo.
5. Spremeni mesto, če ... veš, kdo je premier Slovenije.
6. Spremeni mesto, če ... imaš rajši pomarančni kot jabolčni sok.
7. Spremeni mesto, če ... misliš, da bi se morala šola prej začeti in končati.
8. Spremeni mesto, če ... imaš mlajšega brata.
9. Spremeni mesto, če ... imaš rad/-a likovni pouk/
matematiko/telovadbo itn.
10. Spremeni mesto, če ... še nisi spremenil/-a mesta.

Citati

Če imate v učilnici prosto steno, ki jo lahko namenite razmišljanju ali FZO, si jo boste morda želeli polepiti z nekaj

uporabnimi citati, ki bodo spodbudili razmislek. Od časa do časa citate zamenjajte. Povabite učence, naj o citatih premislijo in naj svoje misli delijo z drugimi. Prosite jih, naj poiščejo druge citate, ki so jim všeč, in jih prinesejo k pouku. Ne podcenjujte njihove sposobnosti sodelovanja z navidez »preveč zapletenimi« citati – morda bodo uživali v naporu!

Večina ljudi ni to, kar je. Njihove misli so mnenja drugih ljudi, njihova življenja posnemanje, njihova strast – citat.
Oscar Wilde

Cilj razprave ali diskusije ne bi smela biti zmaga, ampak napredek.
Joseph Joubert

Noben problem ne vzdrži napada vztrajnega mišljenja.
Voltaire

Vse je na nek način povezano z vsem.
Leonardo da Vinci

Talent za prepoznavo analogij je odločilna lastnost genija v vseh pogojih.
William James

Pomembno je, da učenci prinesejo neko razcapano, bosonogo nespoštljivost k svojemu učenju. Tukaj niso zato, da bi čistili to, kar je znano, ampak da to izprašajo.
Jacob Bronowski

Neraziskanega življenja ni vredno živeti.
Sokrat

Ljudi ne moremo naučiti ničesar, lahko jim le pomagamo, da to odkrijejo v sebi.
Galileo

Čeprav ljudje lahko mislijo zase, ne morejo misliti sami.
Lawrence Stenhouse

Tisti, ki potuje hitro, potuje sam. Tisti, ki potuje daleč, potuje v družbi drugih.
Afriški pregovor

Ko razum spi, se proizvajajo pošasti.
Goya

Napredek ravna poti, a krive poti brez napredka so poti genija.
William Blake

Če je učitelj zares moder, ti ne ukazuje, da vstopi v hišo njegove modrosti, ampak te vodi do praga tvojega lastnega uma.
Kahlil Gibran

Več se lahko naučimo od nepričakovanih vprašanj otrok kot od pogovorov odraslih.
John Locke

Premišljeno vprašanje je polovica modrosti.
Francis Bacon

Ne razsvetljuje odgovor, ampak vprašanje.
Eugene Ionesco

Nekaj sklepnih besed

Močno upamo, da ste uživali v preglédovanju naše FZO knjige in da vas navdihne za filozofsko delo z vašim razredom. Ne dvomimo, po naših lastnih izkušnjah sodeč, da bo redno vključevanje v ta proces zelo koristilo tako vam kot vašim učencem. Vsako raziskovanje, ki ga smemo omogočiti, nas spomni na radost FZO in v enaki meri tudi na njene izzive.

Zadnjo besedo prepuščamo učiteljem in učencem dveh šol v Southwarku, kjer je FZO dobro zakoreninjena:

»Filozofija naredi plašne ljudi pogumne in pogumne ljudi pogumnejše.«
Učenec 4. razreda

»Mislil sem, da je FZO le še ena uvedena trapasta stvar, a kar ne morem verjeti, kako je spremenila moj razred - ne le njihovo delo, ampak tudi odnose med učenci.«
Učitelj 6. razreda

Že izšlo

- David Miller: *Politična filozofija. Zelo kratek uvod.*
John Monaghan in Peter Just: *Socialna in kulturna antropologija. Zelo kratek uvod.*
Mark Maslin: *Globalno segrevanje. Zelo kratek uvod.*
Ian Hargreaves: *Novinarstvo. Zelo kratek uvod.*
Julian Stallabrass: *Sodobna umetnost. Zelo kratek uvod.*
Jonathan Culler: *Literarna teorija. Zelo kratek uvod.*
Samir Okasha: *Filozofija znanosti. Zelo kratek uvod.*
Terry Eagleton: *Smisel življenja. Zelo kratek uvod.*
Linda Woodhead: *Kršćanstvo. Zelo kratek uvod.*
Nicholas Cook: *Glasba. Zelo kratek uvod.*
James Fulcher: *Kapitalizem. Zelo kratek uvod.*
Philip Ball: *Molekule. Zelo kratek uvod.*
Malise Ruthven: *Fundamentalizem. Zelo kratek uvod.*
John Haskett: *Oblikovanje. Zelo kratek uvod.*
Edward Craig: *Filozofija. Zelo kratek uvod.*
Timothy Gowers: *Matematika. Zelo kratek uvod.*
Andrew Ballantyne: *Arhitektura. Zelo kratek uvod.*
Jean Lacoste: *Filozofija umetnosti*
Simon Critchley: *Kontinentalna filozofija. Zelo kratek uvod.*
Susan Blackmore: *Zavest. Zelo kratek uvod.*
Tony Hope: *Medicinska etika. Zelo kratek uvod.*
Martin Redfern: *Zemlja. Zelo kratek uvod.*
Julia Annas: *Antična filozofija. Zelo kratek uvod.*
David J. Hand: *Statistika. Zelo kratek uvod.*
John Robertson: *Razsvetljenje. Zelo kratek uvod.*
Luciano Floridi: *Informacija. Zelo kratek uvod.*
Khalid Koser: *Mednarodne migracije. Zelo kratek uvod.*
M. A. K. Halliday in C. Yallop: *Leksikologija. Zelo kratek uvod.*

Založba Krtina
Trg prekomorskih brigad 1
1000 Ljubljana

Odgovorni urednik zbirke Kratka
Marjan Šimenc
tel: 01/251-55-85

www.zalozbakrtina.si
info@zalozbakrtina.si

